

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
УКРАЇНСЬКО-УГОРСЬКИЙ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ УГОРЩИНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Реєстраційний номер: 5

Дата реєстрації: 18.06.2025

БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему: «Порівняльний аналіз політичної системи
у ФНР та НДР (1949-1990 рр.)»

Виконав студент IV курсу
спеціальність: 291 «Міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії»

Долинай Даніель
Федір- Йосифович

Керівник: ст. викл. Беликанич В. В.

Рецензент: доц. Зубанич Л. Л.

Доц. Зубанич Л. Л.
Л. Л. Зубанич
23.06.2025

м. Ужгород – 2025 р

UNGVÁRI NEMZETI EGYETEM
ÁLLAMI FELSŐOKTATÁSI INTÉZMÉNY
UKRÁN-MAGYAR OKTATÁSI-TUDOMÁNYOS INTÉZET
MAGYAR TÖRTÉNELEM ÉS EURÓPAI INTEGRÁCIÓ TANSZÉK

BACCALAUREUSI MUNKA

**Téma: Az NSZK és az NDK politikai rendszereinek összehasonlító elemzése
(1949-1990)**

Dolinai Dániel, IV. évfolyamos hallgató
Szakirány: 291 „Nemzetközi kapcsolatok,
társadalmi kommunikáció, regionális
stúdiumok”

Tudományos vezető: Belikánics László
adjunktus

Recenzens: Zubánics László docens

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS	4
I.FEJEZET. A POLITIKAI RENDSZER FOGALMA ÉS TÍPÚSAI	8
II.FEJEZET. AZ NSZK POLITIKA RENDSZERE	22
2.1 Az NSZK politikai rendszerének létrejötte	22
2.2 Az NSZK államszerkezete és alkotmányos berendezkedése	26
2.3 A pártrendszer elemzése 1949-1990	34
III.Fejezet. AZ NDK POLITIKAI RENDSZERE	42
3.1 Az NDK megalakulása és államszerkezete	42
3.2 Berlini blokádtól az egyesítésig	47
IV. FEJEZET. AZ NSZK ÉS NDK POLITIKAI RENDSZERÉNEK ÖSSZEHAONLÍTÁSA 1949-1990 KÖZÖTT	62
KÖVETKEZTETÉSEK	68
FELHASZNÁLT FORRÁS- ÉS IRODALOMJEGYZÉK	74

BEVEZETÉS

A Német Szövetségi Köztársaság (NSZK) és a Német Demokratikus Köztársaság (NDK) politikai rendszerének összehasonlító elemzése nemcsak történeti szempontból jelentős, hanem napjainkban is különös aktualitással bír. A német megosztottság és az azt követő újraegyesítés példája több tanulságot kínál a mai Európa és különösen Ukrajna számára, amely jelenleg szintén geopolitikai törésvonal mentén helyezkedik el.

A két Németország politikai rendszere, az NSZK demokratikus berendezkedése és az NDK államszocialista diktatúrája jól tükrözte a hidegháborús korszak ideológiai ellentétjeit.

A demokratikus intézményrendszer működése, a jogállamiság, a többpártrendszer és a szabadságjogok biztosítása Nyugat-Németországban mind ellentétben álltak a keletnémet egypárti uralommal, a politikai elnyomással és az állampolgári szabadságjogok korlátozásával. Ezek az ellentétek máig hatással vannak az újraegyesített Németország belső társadalmi és politikai folyamataira, különösen a keleti és nyugati tartományok közötti különbségek vonatkozásában.

Munkám **kronológiai kerete** az NSZK és az NDK létrejöttétől 1949 azok egyesítéséig 1990 tart. Ez a több mint négy évtizedes időszak a hidegháború legintenzívebb szakaszát öleli fel, amikor a két német állam eltérő politikai, gazdasági és társadalmi utat járt be. Az NSZK 1949. május 23-án, az NDK pedig 1949. október 7-én alakult meg, és egészen 1990. október 3-ig, a német újraegyesítés hivatalos napjáig léteztek külön, önálló államként.

Az NSZK a nyugati szövetségesek az Amerikai Egyesült Államok, az Egyesült Királyság és Franciaország megszállási övezeteiből jött létre és Nyugat-Németországgént az Atlanti-szövetség tagjává vált. Az NDK a Szovjetunió által ellenőrzött keleti zónából alakult ki, valamint a Varsói Szerződés tagjaként integrálódott a szovjet blokkba. Németországot a berlini fal (1961–1989), illetve a belső-német határ választotta ketté.

A dolgozat földrajzi kerete: a mai Németország területe

A téma különösen **aktuálisnak** vehető Ukrajna szempontjából is. Az ukrán állam és társadalom és napjainkban hasonló kihívásokkal néz szembe, mint amelyekkel az NSZK-nak és az NDK-nak kellett szembesülnie a 20. század második felében, tehát felmerül a szuverenitás védelme, a demokratikus intézmények megerősítése, valamint az orosz befolyási övezetből való kilépés vágya. Az NDK és Ukrajna is a külső geopolitikai nyomás és a kettészakítottság élményét átélte. Ukrajna keleti része (Donbász, 2014-től) orosz befolyás alatt van, míg a nyugati része Európa felé nyit. Ez emlékeztethet az NDK-NSZK megosztottságára, de fontos hangsúlyozni, hogy Ukrajna szuverén állam, míg az NDK Moszkva bábállamaként működött. Fontos itt kiemelni, hogy a mai Ukrajna politikai rendszere nagyon hasonlít az NSZK-ra, 2022 előtt a decentralizáció kiépítésében a német modell volt a mérvadó Ukrajna számára.

Az NSZK példája azt mutatja, hogy a nyugati integráció és a demokratikus fejlődés stabil, fenntartható politikai rendszert eredményezhet, míg az NDK sorsa azt illusztrálja, hogy a diktatórikus rendszerek hosszú távon nem képesek életképes alternatívát kínálni a politikai pluralizmushoz és a szabadságjogokhoz képest. Úgy vélem, hogy a német újraegyesítés tapasztalatai relevánsak lehetnek Ukrajna számára a reintegrációs folyamatok szempontjából is a jövőben. A megszállt területek esetleges visszacsatolása, az eltérő társadalmi tapasztalatok összehangolása, valamint a demokratikus rend kiterjesztése az egész országra mind olyan kihívásoknak vehetőek, amelyek megoldásához a német példa értékes gyakorlati tanulságokkal tud szolgálni.

Ezek alapján a diplomamunkám **célja** a már meglévő forrás és szakirodalom által a két német állam politikai rendszerének történeti és intézményi összehasonlítása, hanem azok szélesebb körű értelmezése is a jelenlegi európai és ukrán kontextusban. Ezáltal a kutatás hozzájárulhat a kelet–nyugati megosztottság következményeinek mélyebb megértéséhez és hasznos szempontokat kínálhat az ukrán társadalmi reintegráció aktuális kérdéseiben.

Fő **feladatok** közé tartozik a diploma munka megírása során:

- a politikai rendszer fogalmának meghatározása,

- elemezni a politikai rendszer típusait,
- megvizsgálni az NSZK politikai rendszerét, annak hatását a társadalomra
- megvizsgálni az NDK politikai rendszerét, annak hatását a társadalomra
- bemutatni az alkotmányt, a választásokat és választójogokat az NSZK-ban és az NDK-ban
- elemezni az államapparátust az NSZK-ban és az NDK-ban
- bemutatni a pártrendszert és politikai pártokat az NSZK-ban és az NDK-ban
- összehasonlítani az NSZK és NDK politikai rendszerét

Az összehasonlítás egy olyan problematikát vet fel, amely valamivel több az egyszerű különbségek bemutatásánál. A fő kérdés az, hogy miként hatott a hidegháborús megosztottság az állami intézményrendszerek fejlődésére, és milyen társadalmi-politikai következményei voltak annak, hogy két különböző ideológiai és politikai modellt alkalmaztak egy korábban egységes nemzet esetében. Munkám érinti a diktatórikus és demokratikus rendszerek működési logikájának összevetését, valamint azt, hogy ezek a rendszerek milyen módon formálták a politikai kultúrát és a nemzetközi integráció lehetőségeit. A kutatás külön aktualitást nyer azzal is, hogy az újraegyesítés után sem tűntek el ezek a különbségek, mivel mai német politikai és társadalmi folyamatokban még mindig megfigyelhetőek.

Részletesen bemutatom és összehasonlítom a Német Szövetségi Köztársaság és a Német Demokratikus Köztársaság politikai rendszerét a két állam fennállása alatt (1949–1990), különös tekintettel az intézményi berendezkedésre, az államhatalom gyakorlásának módjára, valamint a társadalom politikai részvételére. Azt elemzem ki, hogy milyen alapvető strukturális különbségek voltak az NSZK és az NDK politikai rendszere között, hogyan hatott a politikai berendezkedés az állampolgári jogokra, a társadalmi részvételre és a nemzetközi

kapcsolatokra, a két állam belső politikai fejlődésében milyen szerepet játszott a külpolitikai orientáció. Felvetem azt a kérdést is, hogy milyen tanulságokat hordoz a német újraegyesítés tapasztalata Ukrajna számára a háború utáni demokratikus újjáépítés szempontjából.

A diplomamunkám összehasonlító történeti-politikai elemzést alkalmaz, amely forrásokra és szakirodalmi feldolgozásra épül. A kutatás során elsődleges (alkotmányok, politikai dokumentumok, beszédek) és másodlagos (történeti és politológiai munkák, tanulmányok, elemzések) forrásokat használok fel. A munkám során többek között a következő kutatók munkáit használtam fel: Németh István [28, 29, 30, 46], Almon A Gabriell [19], Davis Easton [21], Panov Allen [17], Kudrjacsenko Andrij [13, 14, 15, 35] és sokan mások.

Módszerek, amelyeket használtam a dolgozat megírása során: összehasonlító, történeti, intézményanalíz. A két politikai rendszer vizsgálata tematikus bontásban történik, tehát külön elemzem az intézményi berendezkedést, a politikai döntéshozatal működését, a társadalmi-politikai részvételt, valamint a külpolitikai beágyazottságot.

Nagy hangsúlyt fektettem a politikai rendszer fogalmára és annak elemzésére, mivel egy ilyen jellegű kutatás során elengedhetetlen, hogy a fogalmi keretek meghatározása. A politikai rendszer legelterjedtebb fogalma David Easton nevéhez köthető, aki 1981-ben publikálta "The Political System" című művében. A politológus szerint, a politikai rendszer a társadalmi struktúra alrendszere, amelyet a jogrendszer, a gazdasági rendszer és a politikai kultúra alakít.

Szerkezetileg a diploma munka bevezetésből, 4 fejezetből, következtetésből, felhasznált forrás is szakirodalom jegyzékéből tevődik össze. Az első fejezet a politikai rendszer fogalmával foglalkozik, érintve a politikai rendszer típusait és funkcióit. A második és harmadik fejezetek az NSZ és NDK politikai rendszerét mutatja be, elemezni. A negyedik fejezet összehasonlítja a két Németország politikai rendszerét.

I FEJEZET

A POLITIKAI RENDSZER FOGALMA ÉS TÍPUSAI

A politikatudomány nem ma született, gyökerei az ókorig visszanyúlnak, azonban a kor kihívásainak eleget téve napjainkban egy összetett jelenségről beszélünk.

A politika – az emberi élet más szféráihoz hasonlóan – az emberi öntevékenység területe; mégpedig olyan területe, amely életviszonyaink és kapcsolataink általános kereteit és tartalmait határozza meg. A közösségben élés szabályainak és tartalmának a meghatározása azonban korántsem magától értetődő. Másként és másként érinti a társadalom különböző csoportjait és azok tagjait [22, 7 o.].

Eredetileg a görög világ jellegzetes történelméből származó „politika” szó jelentését különféleképpen tágították vagy szűkítették, s meglehetősen eltérő valóságokat jelöltek vele (gondoljunk csak arra, hogy a polisz szót a középkorban *civitas vei regnum*-nak fordították). „Miután a politikát hosszú ideig a »jóélet« legfőbb művészetének, az emberi együttélést koordináló» architektonikus« tudománynak tekintették, Machiavelli az uralom pusztá eszközére, Hobbes az »engedelmesség grammatikájára«, Locke az élet és a tulajdon egyszerű biztosítására redukálta [22, 8. o.].

Illetékességi köre is idő és hely szerint változó: az élet valamikor politikainak számító aspektusai ma már nem azok; az állampolgárok vallási meggyőződése, amely a modern állam számára irreleváns, a felekezeti állam számára nem volt az; a gazdasági viszonyok, amelyeket egy liberális politikai szempontból közömbösnek tekint, egyáltalán nem közömbösek egy marxista számára” (Passerin d’Entréves, 1972). A „politika” tehát többértelmű és térben-időben változó jelenség, s itt elég lesz összefoglalóan annyit mondani, hogy míg a történelem egyik nagyon hosszú periódusában a legfőbb tényező a politika és a vallás viszonya volt, egy következő szakaszban a politika és a gazdaság viszonya vált egyre jelentősebbé.

Azt azonban már itt az elején le kell szögeznünk, hogy a politika a történelem során igen változatos formákban fejeződött ki, úgyhogy a politikát valamelyik történelmi fáziséval azonosítani olyan módszertani erőszak lenne, amely aligha védhető. Ezek után az lesz a kérdés, hogy lehet-e definiálni a politikai viszonyt, tehát elő lehet-e állítani olyan politikafogalmat, amelynek egyetemességi szintje magasabb, mint a „politikai jelenség” egyedi, specifikus történelmi megjelenési formáiból elvonatkoztatható politikafogalomé, s amely éppen ezért térben és időben általánosan alkalmazható [25, 43 o.].

Napjaink politikaértelmezéseiben a normatív szemlélettel szemben egyfajta empirikus, a politika tényeire és tényleges szereplőire vonatkozó gondolkodásmód uralkodik. Míg az empirikus alapú tudományos megismerés alapvető követelménye, hogy az elmélet összhangban legyen a tapasztalati tényekkel, addig a normatív célkitűzések inkább csak eszköznek számítanak a politikai elit önértékének érvényesítésénél, s többé már nem nagyon tekintik azokat a cselekvés kiindulópontjainak. A modern politikatudomány ezért messzemenően eltávolodik az ókori politikai filozófia kérdésfelvetéseitől és problémaérzékenységétől. Ez részben természetes is. A modern társadalom és a politika viszonya egészen más, mint a régi közösségi társadalmakban volt, s ennek ki kell fejeződnie a tudományos elemzésekben is. A mai hatalom centrikus felfogásban a döntések birtoklásáért folyó küzdelem, a politikai elit tevékenysége és a politika formarendszerének tényszerű, önmagában vett vizsgálata áll a középpontban [22, 9. o.].

A politikai rendszerek elméletét három nagy csoportba osztható:

- rendszerszintű, amely David Easton nevéhez köthető.
- strukturális-funkcionalista, Gabriel Almond a fő képviselője
- kibernetikus, Karl Deutsch nevével függ össze.

A politikai rendszer legelterjedtebb fogalma David Easton nevéhez köthető, a rendszer szintű politikai rendszerek egyik meghatározó kutatója volt. 1981-ben publikálta "The Political System" című művében. A politológus szerint, a politikai

rendszer a társadalmi struktúra alrendszere, amelyet a jogrendszer, a gazdasági rendszer és a politikai kultúra alakít [40].

Meg kell jegyezni, hogy a fogalom ennél sokkal összetettebb, mivel a társadalom és az állam egymásra utalásából született és a politika az, amely a mozgatórugója, meghatározza a rendszer mivoltát.

Fogalmi szempontból a „rendszer” szó két különböző, de egymással összefüggő jelentésben használatos. Egyrészt a rendszerkifejezéssel jelöljük azt a tapasztalati valóságot, elemzési tárgyat, amelyet meg akarunk érteni, meg akarunk magyarázni, másrészt azoknak a szimbólumoknak az összességét, amelyek révén megpróbáljuk megragadni, leírni, körülhatárolni és megmagyarázni az empirikus rendszerviselkedését. Ez utóbbi esetben a rendszerfogalmán eszmék vagy elméletek együttesét értjük, ezt tehát elméleti vagy szimbolikus rendszernek definiálhatjuk. A tudós feladata pedig az, hogy olyan elméleti rendszert dolgozzon ki, amely alkalmas az empirikus vagy magatartási rendszerértelmezésére. A szövegösszefüggésből rendszerint kiderül, hogy adott esetben empirikus vagy szimbolikus rendszerről van-e szó [25, 77. o.].

A politikai rendszer a társadalmi rendszer sajátos típusa: olyan fajtája, amely az irányadó közösségi döntések meghozatalával kapcsolatos. Más szóval a politikai rendszer olyan intézmények – a parlament, az államigazgatási szervezet, a bíróságok – csoportja, amelyek a társadalom vagy az azon belüli csoportok kollektív céljait megfogalmazzák és megvalósítják [19, 10. o.].

A „politikai rendszer” elnevezés a különböző rendszerelméleti megközelítésekben azoknak a struktúráknak és szabályoknak, valamint ezek funkcióinak és célrendszerének az összességét jelenti, amelyeken belül a hatalmi cselekvés zajlik, s amelyeken belül a hatalmi kérdések eldőlnék. Ebben a megközelítésben az állam fogalma helyett a politikai rendszerfogalma válik általánossá [11, 17 o.].

Ez a megközelítés a társadalom és a politikai rendszer közötti kölcsönhatásokat vizsgálja, mégpedig oly módon, hogy a politikai rendszert politikai cselekvéseken keresztül határozza meg.

Politikai cselekvésnek számít minden olyan cselekvés, amely (legalábbis szándéka szerint és potenciálisan) autoratív, azaz a társadalom minden tagjára nézve kötelező döntéseket hoz. Vagy ahogy David Easton fogalmaz: „Egy politikai rendszerhatárát valamennyi, a társadalom számára kötelező erejű döntés meghozatalával többé-kevésbé közvetlenül összefüggő cselekedet határozza meg, s az összes olyan társadalmi cselekvés kívül esik e rendszeren, amely nem rendelkezik ezzel a tulajdonsággal.” [21, 65-66. o.]

A politikai rendszer rendkívül komplex rendszer, amelyben elvont és kevésbé elvont relációk érvényesülnek. Ami azonban összefogja ezeket a különböző szintű elemeket, az nem más, mint a hatalmi reláció, a hatalomra vonatkoztatottság. Az éppen létező politikai rendszertől és az adott társadalom mindenkori politikai kultúrájától függ azután, hogy hol érzékeli a hatalom határait, és ennek megfelelően mit vonnak bele a politikai döntés folyamatba. „Ez politikai kérdés!” – intézték el a vitát az államszocialista rendszerben, s ilyenkor mindenki tudta, hogy az adott kérdésben az „elvtársak” szerint nincs helye vitának többé [22, 58. o.].

Easton célja az volt, hogy a politikát tudománnyá tegye rendkívül absztrakt modellek alkalmazásával, amelyek általánosságban a politikai életben megfigyelhető mintázatok és folyamatok szabályszerűségeit magyarázzák. Szerinte a legmagasabb szintű absztrakció lehetővé teszi a politikával kapcsolatos tudományos általánosításokat. Összefoglalva, a politikát inkább egészként, mint különféle problémák gyűjteményeként kell tekinteni [20, 14. o.].

A politikai rendszer biztosítja a társadalom irányítását, ami a fő feladata és funkciója. Szabályozza a társadalmi javak termelését és elosztását hatalmi (elsősorban állami) mechanizmusokon keresztül, valamint szabályozza a társadalmi politikai viszonyokat is [25, 55 o.].

David Easton a politikai rendszer egy modelljét alkotta meg a politikai rendszer tanulmányozásához. Ez az Easton-modell vagy Easton politikai döntéshozatali folyamata egy „fekete doboznak” tekinthető, amely a társadalmi igényeket politikákká alakítja át. Az igények magukban foglalhatják a bér- és

munkaidő-szabályokat, az oktatási lehetőségeket, a szabadidős létesítményeket, az utakat és a közlekedést stb. A politikai rendszert támogató és ellenző cselekedetek vagy szervezetek formájában megjelenő energiát támogatásnak nevezik. Az anyagi segítségnyújtás magában foglalja az adók vagy egyéb illetékek fizetését, a törvények és rendeletek betartását stb [20, 14-15. o.].

A környezetből követelések és támogatások formájában input hatások érkeznek a rendszer felé, amelyekre a rendszer a környezetet befolyásoló output hatásokkal válaszol. A politikai rendszer határait a személyek, a terület és a tulajdon fogalmaival lehet meghatározni. Az emberek többsége csak egy országhoz tartozik, abban vannak állampolgári jogai. Ugyanígy a területek is államok között oszlanak meg olyan módon, hogy nincs közöttük átfedés [19, 10. o.].

A politikai rendszer fogalma a modern politikatudomány egyik alapvető kategóriája, amely a politikai intézmények, a folyamatok és különböző szereplők strukturált összességéből tevődik össze. A politikai rendszer nem pusztán az állami szerveket jelenti, hanem minden olyan formális és informális mechanizmust és intézményt, amely részt vesz a társadalom közös ügyeinek alakításában, szabályozásában és irányításában [16, 56. o.].

A politikai rendszer olyan fogalom, amely az állam, a hatalomgyakorlás és a társadalom közötti kapcsolatrendszert írja le. Ez a rendszer magában foglalja azokat az intézményeket, eljárásokat, normákat és viselkedésformákat, amelyek révén egy adott társadalomban a politikai döntések megszületnek, végrehajtásra kerülnek, és társadalmilag elfogadtatják őket. A politikai rendszer nem csupán az állami szerveket jelenti, hanem tágabb értelemben ide tartoznak a politikai pártok, érdekképviselői szervezetek, a média, a választók és minden olyan szereplő vagy struktúra, amely befolyásolja a politikai folyamatokat.

A politikai rendszer tartalmazza a formális intézményeket, ahová a parlament, kormány, elnöki hivatal, bíróságok, alkotmányos szervek tartoznak. Ezt követik az informális struktúrák, például a pártok, érdekképviselői csoportok, civil szervezetek. Végősorban meg kell említeni a politikai kultúrát és a

normarendszert, amely meghatározza, hogyan tekintenek a polgárok a politikára, milyen legitimációs alapokat fogadnak el, és hogyan viszonyulnak a hatalomhoz [21, 67. o.].

A politikai rendszer típusát nagymértékben meghatározza az, hogyan oszlik meg a hatalom, milyen az állampolgári részvétel szintje, valamint milyen intézményrendszer biztosítja a jogállamiságot. Így különbséget tehetünk demokratikus, autoriter és totalitárius rendszerek között attól függően, hogy mennyiben érvényesülnek a jogok, szabadságok, a választások tisztasága és a hatalmi ágak szétválasztása.

Gabriel Almond a politikai rendszert öt képességre osztja:

- Az elvonó képesség arra vonatkozik, hogy a rendszer milyen teljesítményt produkál az anyagi és emberi erőforrások nemzeti és nemzetközi környezetből való elvonásában.
- Az erőforrások megszerzésének képessége (például adóztatás vagy katonai toborzás révén ebben vagy abban a társadalmi és földrajzi környezetben) egyéb képességek alapjául szolgál: korlátozza vagy növeli a politikai és társadalmi rendszerlehetőségeit különböző célok elérésére.
- A szabályozó képesség arra vonatkozik, hogy a politikai rendszer milyen ellenőrzést tud gyakorolni az egyének és a csoportok magatartása felett.
- Az elosztó képesség a különféle javak, szolgáltatások, rangok, pozíciók és lehetőségek allokációjára vonatkozik: a politikai rendszerekben az esetben a javak egyének és csoportok közötti elosztójának funkcióját tölti be.
- A szimbolikus képesség a politikai rendszerből származó, a társadalmi rendszer és a nemzetközi környezet felé irányuló hatékony szimbólumok mennyiségével mérhető [25, 86 o.].

A politikai rendszeren belüli döntéshozatal egy modern társadalomban sokoldalúan intézményesült döntéshozatalt jelent. Gabriel Almond szerint a politikai rendszernek három univerzális funkciót kell ellátnia. Ezek pedig a következők:

- a) szabályok létrehozása (rule-making);
- b) szabályok alkalmazása (rule application);
- c) a meghozott szabályok betartatása (rule adjudication) [21, 59. o.].

G. Almond a politikai rendszert olyan interakciós rendszerként határozza meg, amely az integráció és az alkalmazkodás funkcióit többé-kevésbé legális fizikai kényszer alkalmazásával vagy azzal való fenyegetéssel látja el. Ezeket a funkciókat a politikai rendszer mind az egyes társadalmakon belül, mind azokon kívül, más társadalmakkal való kapcsolataiban látja el.

G. Almond szerint a politikai rendszer legitim erő, amely fenntartja a rendet és olyan átalakulásokat hajt végre a társadalomban, amelyek biztosítják annak kohézióját és integritását [18, 14. o.].

A politikai rendszerés a politikai rendszerműködési mechanizmusának újfajta értelmezési modelljét javasolta Karl W. Deutsch, aki a kommunikációs technikát tekinti analógiának, az önfelügyelet, az önellenőrzés és az önvezérlés automatikus folyamataival. Az ilyen megközelítés lehetőségét Norbert Wiener vetette fel, aki szerint a kommunikáció az a cement, amely a szervezeteket összetartja, mert csakis az tesz képessé egy csoportot arra, hogy együtt gondolkodjon, együtt lásson és együtt cselekedjen (Wiener 1965). A kibernetika, amely a kommunikáció és az ellenőrzés szisztematikus tanulmányozásával foglalkozik minden fajta szervezetre kiterjedően, a politikai rendszerelemzésére is alkalmazható fogalmi sémát kínál, hiszen bizonyos alapvető jegyeket tekintve minden szervezet hasonló, és minden szervezetet a kommunikáció tart össze [25, 81. o.].

A rendszer funkciója az emberek erőfeszítéseinek összehangolása a kitűzött célok elérése érdekében.

A rendszer működési folyamata 4 szakaszból áll:

- információgyűjtés és adatblokk létrehozása;
- információkiválasztás – a kapott információk kiválasztása és értékelése;
- harmadik szakasz: döntéshozatal;
- negyedik szakasz: a kitűzött cél megvalósítása.

A kibernetika logikájának elsajátítása és az informatikai eszközök (például a számítógép) szisztematikus alkalmazása nemcsak az ellenőrzés és a szabályozás struktúrájának megértését segíti, de a politikajelenségek analogikus magyarázatán túl a politikacselekvéshez is hozzájárni [25, 83.o.].

A politikai rendszerek típusai

A politikai rendszertípusainak osztályozása már Arisztotelésznél fontos szerepet játszik. A politikai rendszereket két szempont:

1. az uralkodók száma

2. annak a kérdésnek alapján különbözteti meg, hogy az uralkodó vagy uralkodók a közjó érdekében tevékenykednek-e (monarchia, arisztokrácia, politeia) avagy csupán önértékre vannak tekintettel (tűrannisz, oligarchia és demokrácia) [22, 146. o.].

A politikai rendszereknek több, részletes felosztása is létezik. A dolgozatban a legismertebb és legátláthatóbb tipológiáját fogom használni az átláthatóság kedvéért, mivel a kutatás fő célja a két politikai rendszer összehasonlítása ezért csak röviden fogom ismertetni most:

Az általam használt felosztás a következő:

- demokratikus
- monarchia
- diktatórikus
- autoriter.

A XXI. században a legelfogadottabb politikai rendszer az európai normákhoz igazodva a demokrácia, az állam előtt mindenki egyenlő és mindenkit egyenlő jogok illetnek meg.

A demokratikus állam ma olyan politikai berendezkedés, amely a nép akaratán alapul, és ahol biztosítottak az egyén és közösség jogai, a szabályozott hatalomváltás [17, 132. o.].

Egy demokratikus államban az állampolgárok szabad és tisztességes választásokon dönthetnek vezetőikről, miközben a hatalom gyakorlása átlátható és elszámoltatható. Demokratikus államban mindenki egyenlő a törvény előtt, jogai védelmet élveznek, és lehetősége van részt venni a közéletben. Az ilyen rendszer jellemzői a hatalmi ágak szétválasztása, a véleménynyilvánítás szabadsága és a jogállami működés. A média szabadon működik, ellenőrizve a hatalmat és tájékoztatva a közvéleményt. Az állam nemcsak a többség akaratát képviseli, hanem biztosítja a kisebbségek jogait és méltóságát is, például vallási, etnikai vagy kulturális csoportok esetében. Az emberek nyugodtak lehetnek afelől, hogy jogaik védve vannak, és problémáikat tisztességes, átlátható eljárásban orvosolják a bíróságok vagy más állami szervek. A demokratikus rendszerek támogatják a civil szervezetek működését, amelyek segítenek az állampolgárok érdekeinek képviseletében és a társadalmi problémák kezelésében [38].

A demokráciában hordott feszültségek magában a demokrácia fogalmában és értelmezésében is megmutatkoznak. A demokrácia fogalmához kötődő egyenlőség már önmagában is alkalmas arra, hogy radikálisabb vagy mérsékeltebb értelmet adjunk neki. Az egyenlőség radikális követelése az éppen létező és funkcionáló demokratikus rendszerekkel mindig szembeállíthat egy normatív demokráciafogalmat, amely azt fogalmazza meg, hogy egy demokráciának milyennek kell lennie. Ez a szembeállítás alapulhat tényekre alapozott kritikán, de alapozhat ideológiákra is, ahol az egyenlőség lehetősége elvének rögzített teóriája a meghatározó [22, 158. o.].

A demokratikus rendszer azért demokratikus, mert megnyílik a társadalom erői előtt. A hatalom elveszíti korábbi, társadalomtól elkülönülő jellegét. A modern politikai rendszerbe egy komplex társadalom érdekproblematikája és emancipációs törekvése áramlik be inputként, s a mindenkori politikai hatalom konfliktuskezelésében csak ennek tartalmaira építhet. Ott, ahol a társadalom érdekei és ezek megformálódásai egymás ellenében vagy éppen egymást tagadóan fejeződnek ki, és kicsi a valószínűsége a kompromisszumteremtésnek, a társadalomból olyan ellentmondásos követelmények és támogatások érik a politikai rendszert, amelyekkel képtelen megbirkózni. A társadalomnak tehát valóban rendelkeznie kell bizonyos stabilitással és kiegyensúlyozottsággal ahhoz, hogy a demokratikus politizálás sikerre vezessen. A központi politikai rendszer demokratikus jellege mindenekelőtt a nép által választott parlament és a hatalommegosztás intézményében jut kifejezésre. Az előbbi biztosítja, hogy a törvényhozók az állampolgárok választottjai legyenek, az utóbbi a hatalom túlzott központosulását és a hatalommal való visszaélés lehetőségét kívánja megakadályozni [22, 160-161. o.].

A jól működő demokrácia legfontosabb jellemzői közé tartozik az emberi jogok és az alapvető szabadságjogok tiszteletben tartása, a szabad és tisztességes választások megtartása, a politikai pártok és szervezetek pluralista rendszere, a hatalmi ágak szétválasztása, a hatalmi ágak függetlensége, a szólás- és sajtószabadság, valamint valamennyi állami intézmény alkotmányos alárendeltsége a törvényesen létrehozott polgári hatóságnak [38].

Ezzel szemben a monarchia nem más, egyetlen személy osztatlan szuverenitására vagy uralmára épülő politikai rendszer. A kifejezés azokra az államokra vonatkozik, amelyekben a legfelsőbb hatalom a monarchát, az államfőként működő egyéni uralkodót illeti meg, aki pozícióját öröklés útján éri el [11, 235.o.].

Itt elérkezünk a konszenzusos (kösziális) demokráciához, amely működésének alapja egy nagykoalíció jelenléte, amelyben a többrétegű

társadalom minden szegmensének vezetői dolgoznak. A koszociális kormányzás első, és legfontosabb működési módszerét három köztes módszer egészíti ki:

- a kölcsönös vétó,
- az arányosság
- szegmentális autonómia belső ügyeinek minden szegmensében.

A nagykoalíció elve szerinti kormányzati működési módszer alapvetően eltér a westminsteri modell többségi elvétől, ahol a kisebbségnek engedelmeskednie kell a többségnek, és a kormányt annak az erőnek kell megalakítania, amely megnyerte a választásokat. A konszenzusos demokrácia körülményei között a kisebbségnek vétójoga van, és a kormányzati helyeket a társadalomban létező szegmensek arányosan osztják el [34].

A konszenzusos demokrácia főbb jellemzői A. Lijphart szerint:

- Széleskörű koalíciós kormányzás: A végrehajtó hatalom nem egyetlen párt kezében összpontosul, hanem több párt alkot széles koalíciót, így a döntéshozatal kollektív és együttműködésre épül.
- Hatalmi ágak egyensúlya: A törvényhozó és a végrehajtó hatalom között kiegyensúlyozott viszony áll fenn, egyik sem uralkodik a másik fölött.
- Többpárti rendszer: A politikai rendszer több pártból áll, ami lehetőséget ad a különböző társadalmi érdekek képviselésére.
- Arányos választási rendszer: A választások során a szavazatok arányában osztják el a mandátumokat, így kisebb pártok is képviseltetni tudják magukat.
- Érdekegyeztető rendszer: Az érdekcsoportok együttműködésen alapuló, „korporatív” módon vesznek részt a döntéshozatalban, elősegítve a kompromisszumokat és a stabilitást.
- Föderális és decentralizált kormányzás: Az állam irányítása megoszlik a központi és a regionális szintek között, lehetővé téve a helyi sajátosságok érvényesülését.

- Kétkamarás parlamenti rendszer: A törvényhozás két kamarából áll, amelyek egyenrangúak, de eltérően működnek, ezzel is biztosítva a hatalom megosztását.
- Nehezen módosítható alkotmány: Az alkotmány változtatásához széles körű, akár alkotmányos többség szükséges, így biztosított a jogrendszer stabilitása.
- Alkotmánybíraskodás: A törvényeket egy független, magas szintű bíróság – például alkotmánybíróság – felülvizsgálhatja, hogy azok megfelelnek-e az alkotmánynak.
- Független jegybank: A központi bank politikai befolyástól mentesen működik, így biztosítva a gazdaság stabilitását és a pénzügyi döntések szakmai alapú meghozatalát [27, 10. o.].

A totalitárius politikai rendszer legobjektívabb leírása az amerikai Carl J. Friedrich és lengyel származású amerikai tanítványa, Zbigniew K. Brzeziński nevéhez kötődik, akik a Totalitárius diktatúra és autokrácia című könyvükben, 1956-ban megfogalmazták a totalitárius rendszer sajátosságait, amelyek a következők:

- egyetlen tömegpárt gyakorolja a hatalmat, melyet
- jellemzően egyetlen személy vezet; ahol
- kialakították a terrorisztikus rendőrségi-titkosrendőrségi ellenőrzés rendszerét,
- monopolizálták a tömegkommunikációs eszközöket,
- kizárólagos rendelkezési és ellenőrzési monopóliumot gyakorolnak az erőszak-alkalmazás eszközei felett;
- egy mindenre kiterjedő ideológiát erőltetnek a társadalomra, s végül, amelynek
- központilag vezérelt gazdasági rendszere van [50, 6.o.].

Nagyon érdemes ráreflektálni Carl Schmitt totális állam elméletére, mivel kiválóan levetítődik Szovjetunió politikai rendszerére és azon át a szovjet

megszállt területekre vagy a szovjet érdekszférához tartozó államokra is, így Német Demokratikus Köztársaság politikai rendszerére is. Szerinte: a minőségi értelemben vett totális állam tehát olyan állam, amely helyreállítja társadalom és állam elveszített azonosságát: ezt azonban nem „az állam társadalmasítása”, hanem „a társadalom elállamosítása” révén teszi. A totális állam továbbá a felfogásban olyan hatalmi állam, amely antiliberális és antipluralista politikát követ, s a társadalom és állam azonosságát a képviselőlet egy sajátos felfogásán alapuló intézmény, nevezetesen az úgynevezett vezérdemokrácia révén biztosítja [50, 7. o.].

Ezekre a totális államok továbbá jellemző példások, míg ők magukat demokratikusnak titulálják az állami szervezetek és a pártstruktúrák szoros kapcsolatban állnak, egymásra vannak utalva.

Tehát ezekben az államokban mint úgynevezett pártállamokban centralizált egypártrendszerek alakultak ki, ahol az állampárt monopolisztikus hatalomra tett szert, és kizárólagos módon gyakorolta azt. Ebben az értelemben a pártállam olyan rendszer, ahol egy hatalomra került párt anélkül irányította az államhatalmat, hogy egy demokratikus intézményrendszer keretében bármely más politikai erő ellenőrizhette volna. Pontosabban gyakorolta azt, alkalmasint a közvetlen közjogi hatalomgyakorlásig is eljutva. A pártállam középponti eleme, az állampárt külsőleg hasonlított ugyan a többpárti demokráciák pártjaira, valójában azonban pozíciója és szerepe okán csak a totalitárius rendszerekre jellemző vonásokkal rendelkezett [25, 86. o.].

Egy ilyen rendszerben párhuzamos hatalmi struktúrák léteztek – legalábbis abban az értelemben, hogy az állami struktúra és pártstruktúra egymással párhuzamosan épült fel: az államigazgatás minden egyes funkciójához, s így minden állami szervhez hozzárendeltek egy pártszervet, és megfordítva, a párt minden szervezeti egysége mellett létrehoztak egy állami szervet. A két rendszer viszonya sok ponton szabályozatlan volt, az állami és pártszervek döntési és egyéb hatáskörei pedig rendezetlenek, ami a késő totalitárius korszakban olykor együtt járt alkalmi vetélkedésükkel [50, 11. o.].

Politikai rendszertípusok fő különbségei:

Típus	Hatalom forrása	Pluralizmus	Jogállamiság	Ellenzék szerepe
Demokrácia	Népakarát	Erős	Jelen van	Szabad, versengő
Autoriter	Vezető elit	Korlátozott	Gyenge	Gyakran elnyomott
Totalitárius	Egy párt/vezető	Nincs	Teljesen hiányzik	Tiltott
Hibrid	Formálisan nép	Részleges	Szelektív	Jelen van, de korlátozott
Konst. monarchia	Történelmi örökség, népakarat	Erős	Jelen van	Szabad
Abszolút monarchia	Monarchikus hatalom	Gyenge/nincs	Általában hiányzik	Nincs/jelentéktelen

1. számú táblázat a politikai rendszertípusok. Saját szerkesztés.

A politikai rendszer fogalma leginkább David Easton nevéhez fűződik, aki az 1950-es években kísérelte meg rendszerszociológiai alapon leírni a politika működését. Easton meghatározása szerint a politikai rendszer az a „társadalmi rendszer, amely a kötelező érvényű döntések meghozataláért felelős egy adott társadalom egészében”. Az ő elmélete alapján a politikai rendszer nyitott rendszerként működik, amely folyamatosan reagál a társadalmi igényekre (inputokra), feldolgozza azokat politikai döntésekké (outputokká), majd visszacsatolást kap a társadalomtól, hogy e döntések mennyiben feleltek meg az elvárásoknak.

A politikai rendszerek működése tehát ciklikus: a társadalmi igények és nyomásgyakorlások (például gazdasági, szociális vagy kulturális követelések) eljutnak a politikai rendszerhez, amely ezeket különféle intézmények és eljárások útján átdolgozza és döntéssé formálja. E döntéseket – legyen szó törvényhozásról, végrehajtásról vagy igazságszolgáltatásról – a rendszer végrehajtja, majd a társadalmi reakció (elégedettség, tiltakozás, támogatás) visszahat a döntéshozókra. Ez a dinamikus viszony biztosítja, hogy a politikai rendszer képes alkalmazkodni a társadalmi változásokhoz.

II.FEJEZET

AZ NSZK POLITIKA RENDSZERE

2.1Az NSZK politikai rendszerének létrejötte

A második világháború befejezése után Németország területe a győztes szövetséges hatalmak ellenőrzése alá került. Ide tartozott az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, Franciaország és a Szovjetunió. Az országot négy megszállási övezetre osztották, Berlin városát pedig külön zónákra, annak ellenére, hogy a főváros a szovjet szektoron belül helyezkedett el. A megszállás kezdetben ideiglenes intézkedésnek tűnt, de a gyökeresen eltérő politikai és gazdasági ideológiák következtében a nyugati és a keleti zóna gyors ütemben eltávolodott egymástól.

Az amerikai, brit és francia zónában a megszálló hatóságok célja egy demokratikus, piacgazdaságon alapuló államrend kialakítása volt. Nyugaton a szövetséges katonai kormányzat megkezdte a náciellenes programot, ami azt takarta, hogy a náci vezetőket és szimpatizánsokat eltávolította a gazdasági, katonai és politikai hatalmi pozícióiból. A megszálló hatóságok ellenőrzése mellett új politikai pártok alakultak, és megteremtődtek a demokratikus politikai intézmények alapjai. A gazdasági életet a kapitalista elvek alapján szervezték újjá. A nyugati zónák saját pénznemének megteremtésével és a piacgazdaság kialakításával csak mélyült Németország megosztottsága [19, 234. o.].

A régi pénz jegyzése megszűnt, a lakosság csak korlátozott mennyiségben válthatta be a Reichsmarkot, ezzel egyidejűleg jelentős mennyiségű régi pénzt vontak ki a forgalomból. A reformot a nyugati szövetséges hatalmak kezdeményezték és hajtották végre a német adminisztráció közreműködésével.

A Marshall-segély is nagyban hozzájárult a gazdasági stabilitás megteremtéséhez és az új társadalmi rend kialakításához. Az NSZK gyors gazdasági fejlődése részben ennek a támogatásnak volt köszönhető. A program részeként Nyugat-Németország kb. 1,4 milliárd dollár értékű támogatást kapott,

amelyet főként nyersanyagok, gépek és ipari eszközök vásárlására fordítottak [29, 158. o.].

A nyugati övezettel ellenkezőleg, a keleti övezetben a Szovjetunió a szocialista típusú társadalmi-gazdasági átalakításokat részesítette előnyben. A politikai szakadékot tovább mélyítette az 1948–1949-es berlini blokádnak, amikor a Szovjetunió lezárta Nyugat-Berlin szárazföldi megközelítési útvonalait. A blokádnak célja az volt, hogy elérjék a nyugati hatalmak kivonulását Nyugat-Berlinből, amely a szovjet megszállási övezet közepén feküdt, valamint az, hogy az önálló német állam megalakulását megakadályozza. A nyugati hatalmak válaszként megszervezték a légi hidat, ezzel is jelezve, hogy készek hosszú távon is fenntartani jelenlétüket Németország nyugati részén, ahol napi szinten több ezer repülőgép lett bevetve, amelyek élelmet, gyógyszert, fűtőanyagot és egyéb cikkeket szállítottak be a városba [30, 284. o.].

Ennek következményeként a három nyugati övezet egyesítésével 1949 május 8-án kihírdették az Alaptörvényt (Grundgesetz), amely ideiglenes alkotmányként szolgált az állam számára. Így jött létre a Német Szövetségi Köztársaság (NSZK), amelynek székhelye Bonn lett [19, 272. o.].

Az alaptörvény elfogadása egy elég hosszú folyamat volt, mivel a nyugati hatalmak még 1948-ban kezdeményezték egy új német állam létrehozását a saját övezeteikben. 1948. szeptember 1-én összehívták a Parlamenti Tanácsot (Parlamentarischer Rat), amelynek feladata egy ideiglenes alkotmány, az Alaptörvény kidolgozása volt. A tanács 65 tagból állt, akiket a nyugati zónák tartományi parlamentjei delegáltak. A delegáltak zöme tapasztalt politikus volt, sokan közülük a weimari időszakban vagy már a náci uralom előtt is közéleti szerepet vállaltak [30, 285. o.].

A 48. cikkely lehetőséget adott az elnöknek arra, hogy rendeletekkel kormányozzon a parlament megkerülésével, sőt akár fel is oszthatta volna a Reichstagot: *„Amennyiben a Német Birodalomban a közrendet és közbiztonságot jelentős mértékben megzavarják, vagy veszélyeztetik, a Birodalom Elnöke*

foganato síthatja a közrend és közbiztonság helyreállításához szükséges intézkedéseket, szükség esetén a fegyveres erővel is beavatkozhat.” [49].

Ez a hatalmi koncentráció sajnos lehetővé tette a demokratikus rend felfüggesztését. Az NSZK Alaptörvénye ezzel szemben korlátozott jogkörökkel ruházta fel az államfőt, akinek szerepe alapvetően reprezentatív maradt, míg a kormányzás tényleges felelőssége a Bundestag által választott szövetségi kancellár kezébe került. Az Alaptörvélynél előtérbe helyezték az emberi jogok védelmének és a hatalmi ágak szétválasztásának fontosságát. Az Alaptörvény tervezetének elfogadása után a nyugati szövetséges hatalmak jóváhagyták a dokumentumot. A nyugatnémet tartományok parlamentjei 1949. május 18. és 21. között ratifikálták az Alaptörvényt, kivéve Bajorországot, amely ugyan elutasította azt, de elfogadta annak kötelező érvényét, mivel a többi tartomány kétharmada jóváhagyta [14, 154. o.].

A bajor Landtag 1949. május 19-én szavazott az Alaptörvényről, és tartalmilag elutasította azt. A döntés mögött alkotmányjogi és politikai fenntartások álltak. Bajorország, mint Németország egyik legnagyobb és legerősebb történelmi tartománya, úgy vélte, hogy az Alaptörvény nem biztosít elég önállóságot a tartományoknak, és túlzottan centralizált szövetségi államszerkezetet irányoz elő. Ennek ellenére a bajor parlament elfogadta a Grundgesetz kötelező érvényét, mivel a dokumentum 144. cikkelye értelmében az Alaptörvény akkor is életbe lépett, ha azt legalább kétharmadnyi tartomány ratifikálta.

Igy a Német Szövetségi Köztársaság megszületése 1949-ben nem csupán egy új államalakulat kezdete volt, hanem egy új korszak is, hiszen a német nép újra vállalkozott a demokratikus berendezkedés kiépítésére, de ezúttal stabilabb jogi és politikai alapokon. Az Alaptörvény elfogadása azt a reményt fejezte ki, hogy a demokratikus intézmények ezúttal ellenállnak a szélsőségeknek. E szakaszban Németország nemcsak geopolitikailag, hanem politikai eszmerendszerében is kettévált, amely hosszú évtizedekre meghatározta a térség sorsát [15, 126. o.].

Az NSZK 1949-es megalakulásakor mintegy 50 millió lakossal rendelkezett, ami jelentősen meghaladta Európa legtöbb országának akkori népességét. Ezáltal Nyugat-Németország az egyik legnépesebb nyugat-európai állammá vált, jelentős társadalmi, gazdasági és politikai potenciállal. Az ország területe mintegy 248 000 km² volt, és kezdetben tizenkét tartományt foglalt magába, amelyeket föderatív államszervezetben egyesítettek. A lakosság jelentős része városi térségekben, iparvidékeken, például a Ruhr-vidéken, Hamburg és München környékén élt, ezzel megalapozva az NSZK gazdasági fellendülését és gyors iparosodását is [30, 286. o.].

Az NSZK társadalma kezdetben számos nehézséggel küzdött, például háborús pusztítások, az infrastruktúra helyreállítása és gazdasági stabilitás megteremtése terén. A nyugati szövetséges hatalmak segítségével és a Marshall-segély nyomán azonban gyors gazdasági fejlődés indult el, ami jelentősen javította az emberek életminőségét és társadalmi jólétét. Az NSZK így néhány éven belül Európa egyik legstabilabb és gazdaságilag legdinamikusabb államává vált.

Az NSZK politikai rendszerének vizsgálata azért is elengedhetetlen, mert az 1949-ben elfogadott Alaptörvény nem csupán az állami berendezkedés kereteit határozta meg, hanem olyan normatív alapokat fektetett le, mint az emberi méltóság védelme, az alapjogok garantálása és a hatalmi ágak szétválasztása [3].

A weimari köztársaság instabilitása és bukása után az NSZK alkotmányos rendje a politikai kontinuitás és a demokratikus kultúra intézményesítésének egyik legfontosabb példája lett a második világháború utáni Európában. Ezzel kapcsolatban Ernst-Wolfgang Böckenförde alkotmányjogász hangsúlyozta, hogy a liberális állam nem képes garantálni saját értékalapjainak fennmaradását, ezért a demokratikus kultúra belső elfogadása nélkül az intézményi rend sem lehet tartós.

Történeti szempontból a nyugatnémet állam nemcsak önmagában volt jelentős, hanem a hidegháborús Európa egyik politikai stabilitási pillére is lett, különösen a NATO és az Európai Gazdasági Közösség tagjaként. Az NSZK

külpolitikája, például az Ostpolitik vagy az európai integrációhoz való aktív hozzájárulás szorosan kapcsolódott a belső intézményrendszer stabilitásához, amely a politikai döntéshozatal kiszámíthatóságát és legitimitását biztosította. A szövetségi berendezkedés lehetővé tette, hogy a különböző tartományok (Länder) jelentős autonómiával rendelkezzenek, amely hozzájárult a decentralizált kormányzás és a társadalmi részvétel megerősödéséhez.

Az NSZK intézményi struktúráját gyakran használják modellként más, átmeneti demokráciák számára is, különösen azokban az országokban, amelyek a tekintélyelvű rendszerekből igyekeznek demokratikus irányba elmozdulni. A német tapasztalat politikai tanulságként is szolgál. Statuálja, hogy hogyan lehet egy diktatúrából valódi demokráciát építeni, ha megfelelő intézményi garanciák és társadalmi konszenzus áll rendelkezésre. Ahogyan Fritz Scharpf fogalmazott: „A politikai rendszer legitimitációja két pilléren nyugszik: a bevonáson (input legitimacy) és az eredményességen (output legitimacy)” az NSZK pedig bizonyította, hogy képes volt mindkettőt megvalósítani [31, 126. o.].

2.2 Az NSZK államszerkezete és alkotmányos berendezkedése

Az 1949-ben elfogadott alaptörvény azzal a céllal jött létre, hogy meghatározza a Szövetségi Köztársaság politikai rendszerét arra az átmeneti időszakra, amíg Németország két fele nem egyesül megint. A preambulumban ki is fejeződik ez a szándék: *„A jelen alaptörvény hatályát veszti azon a napon, amelyen a német nép szabad elhatározásával elfogadott alkotmány hatályba lép.”* [4].

A föderatív kormányzati rendszerrel megosztható a politikai hatalom és kialakítható a fékek és egyensúlyok rendszere a politikai struktúrában. Az alaptörvény megalkotásával Németországban született meg Európa kevés föderatív politikai rendszere közül az egyik, Az ország 16, saját közigazgatással bíró tartományból (Land) áll. A politikai hatalom megoszlik a szövetségi állam (Bund) és a tartományok között [19, 283. o.]. A politikai élet legtöbb területén a szövetségi államé a döntési felelősség. A tartományok hatáskörébe tartoznak

azonban az oktatási, kulturális, a jogszabályok végrehajtásával és a regionális tervezéssel kapcsolatos ügyek. Sok más politikai területen a szövetségi állam és a tartományi kormányzat együttes felelősséggel bír, bár konfliktus esetén többnyire a szövetségi törvényhozásé a döntés joga

A tartományok egykamarás törvényhozó testületének (Landtag) tagjait közvetlenül választják. A törvényhozásban többséget szerző párt vagy koalíció adja a tartományi kormány élén álló tartományi miniszterelnököt. Egyes szakterületeken, például a szociálpolitika vagy a környezetvédelem esetében, megosztott hatáskörök érvényesülnek, vagyis a szövetségi és tartományi szint egyaránt részt vesz a döntéshozatalban. Konfliktus esetén azonban általában a szövetségi jogszabályok élveznek elsőbbséget. Az Alaptörvény értelmében a tartományok saját hatáskörükben jogalkotással is élhetnek, kivéve, ha egy adott kérdést a szövetségi szint kizárólagos hatáskörébe utalnak [27, 579. o.].

A tartományi törvényhozó testületek, az úgynevezett Landtage, egykamarás szervek, amelyek tagjait közvetlenül választják meg. A parlamenti többséget szerző párt vagy pártszövetség állítja a tartományi kormány élére a miniszterelnököt (Ministerpräsident), aki a szövetségi kancellár után a második legfontosabb politikai szereplő Németországban.

A tartományi kormányzatok nem csupán saját törvényeiket alkalmazzák, hanem a szövetségi jog végrehajtásáért is felelősek, de ezen kívül felügyeletet gyakorolnak az önkormányzatok felett, és szerepet vállalnak a szövetségi állami szervek, például az államfő vagy az alkotmánybíróságok bíróinak kiválasztásában is.

Külön jelentősége van a Bundesratnak, a Szövetségi Tanácsnak, amely a tartományi kormányok érdekképviselőjét látja el a szövetségi szinten. Tagjait a tartományi kormányok delegálják, nem választás útján kerülnek hivatalba. A Bundesrat nem csupán konzultatív szerepet tölt be, hanem tényleges beleszólása van a szövetségi jogalkotásba is, különösen akkor, ha egy törvény tartományi hatásköröket is érint [15, 189. o.].

A törvényhozás elsődleges szerve azonban a Bundestag, a Szövetségi Gyűlés, amelyet a német nép közvetlen választás útján négyévente újít meg. A jelenlegi törvények értelmében a Bundestag legalább 598 képviselőből áll, akik az egyedüli olyan állami tisztségviselők, akik közvetlenül képviselik a lakosságot. A képviselők vegyes választási rendszerben nyernek mandátumot: az egyik szavazattal közvetlen képviselőjelöltre, a másikkal pártlistára szavaznak a választók. Ez biztosítja a politikai sokszínűséget, ugyanakkor lehetőséget teremt a stabil kormányzati többség kialakítására is.

A Bundestag legfontosabb funkciója a törvényhozás, tehát a szövetségi törvény csak a jóváhagyásával válhat érvényessé. A jogszabályok javaslatai gyakran a végrehajtó hatalom szerveitől, például a minisztériumoktól származnak, de azok végső formájáról a törvényhozók döntenek [17, 195. o.].

A parlament másik kulcsfontosságú szerepe a végrehajtó hatalom ellenőrzésében nyilvánul meg, ideértve a szövetségi kancellár megválasztását, akit a Bundestag tagjai választanak meg. A Bundestag választja meg a szövetségi kancellárt a szövetségi elnök javaslatára, egyszerű többséggel. E választás megerősíti a demokratikus legitimitást, és meghatározza a kormányzati irányvonalat. A Bundestag ugyanakkor képes a bizalmat is megvonni a kancellártól egy konstruktív bizalmatlansági indítvánnyal – ez azt jelenti, hogy a kancellár csak akkor váltható le, ha a parlament egyidejűleg új vezetőt is megnevez. Ez a szabályozás a weimari tapasztalatokból fakadóan került be az Alaptörvénybe, hogy megelőzze a politikai instabilitást. A kancellár a kormányzás központi alakja, ő határozza meg a kormány irányvonalát, és a minisztereket is ő javasolja. A stabilitást növeli a konstruktív bizalmatlansági indítvány intézménye, amely szerint a Bundestag csak akkor bocsáthatja el a hivatalban lévő kancellárt, ha egyúttal új kancellárt is megválaszt [27, 584. o.].

Az igazságszolgáltatás függetlensége szintén kiemelt jelentőségű az NSZK rendszerében. A Szövetségi Alkotmánybíróság (Bundesverfassungsgericht) különleges jogállással bír, tehát hozzá tartozik az alkotmányosság őrzése, valamint a szövetségi és tartományi jogszabályok vizsgálata, alkotmányjogi

panaszok elbírálása és a politikai pártok tevékenységének ellenőrzése. Ez a bíróság kulcsszerepet játszik abban, hogy a demokratikus alapelveket ne lehessen semmilyen politikai törekvéssel sem aláásni [14, 198. o.].

Az NSZK politikai rendszerét tehát erős intézményi garanciák, világosan kijelölt felelősségi körök és egyensúlyi mechanizmusok jellemzik. A demokratikus intézmények működését a jogállamiság elve és a pluralizmus tisztelete hatja át, miközben a történelmi tapasztalatokból tanulva olyan rendszert alakítottak ki, amely képes ellenállni az autoriter tendenciáknak. A tartományi és szövetségi szintek közötti együttműködés, a kiegyensúlyozott kormányzati szerkezet, valamint az állampolgári jogok és szabadságok alkotmányos védelme együttesen járulnak hozzá a Német Szövetségi Köztársaság politikai rendszerének stabilitásához és demokratikus legitimitásához.

A Bundesrat a Német Szövetségi Köztársaság politikai rendszerének másik legfontosabb, de a nemzetközi olvasóközönség számára gyakran kevésbé ismert intézménye. Sajátos alkotmányos pozíciója abból ered, hogy nem klasszikus felsőházként működik, hanem a német föderalizmus alapelvéből fakadóan a tartományi (Länder) kormányok képviseleti szerveként funkcionál. A Bundesrat nem a nép által közvetlenül választott testület, hanem a tartományi végrehajtó hatalom tagjaiból, vagyis a tartományi kormányok képviselőiből áll. Minden tartomány annyi szavazattal rendelkezik, amennyit az Alaptörvény (Grundgesetz) 51. cikkelye alapján a lakosság száma indokol, de egy tartomány szavazatait egységesen kell leadni – így azok mindig a tartományi kormány politikai akaratát tükrözik, és nem tartalmaznak frakciószakadásokat. Minden tartomány legalább három szavazattal rendelkezik. A kétmilliónál több lakosú tartományok négy, a hatmilliónál több lakosúak öt, a hétmilliónál több lakosúak pedig hat szavazattal bírnak [3].

A Bundesrat alapvető feladata, hogy részt vegyen a törvényhozásban. Az NSZK jogalkotási folyamata kétféle törvénytípust ismer: az úgynevezett „beleegyezési törvényeket” (Zustimmungsgesetze) és a „véleményezési törvényeket” (Einspruchsgesetze) [26, 585. o.].

A beleegyezési törvények olyan jogszabályokat érintenek, amelyek közvetlenül hatnak a tartományok közigazgatására vagy pénzügyeire – például az adóbevételek elosztása, az oktatás vagy a rendfenntartás kérdéseiben. Ezek esetében a Bundesrat jóváhagyása nélkül a törvény nem léphet hatályba. A véleményezési törvények esetében a Bundesrat csak kifogással élhet, de a Bundestag ezt meghatározott szavazati aránnyal felülbíráhatja.

Ez a rendszer garantálja a tartományok beleszólási lehetőségét a szövetségi törvényalkotásba, és így megakadályozza, hogy a központi hatalom egyoldalúan kormányozzon olyan ügyekben, amelyek a tagállamokat is érintik. Az intézmény emellett kezdeményezhet is törvényalkotást, különösen akkor, ha az valamely tartományi érdek érvényesítését szolgálja. Ez az alkotmányos együttműködés mechanizmusa egyfajta „együtkormányzás” (Politikverflechtung) képét mutatja, amely a német szövetségi államrendszer egyik kulcsa [15, 285. o.].

Szerepe különösen jelentőssé válik akkor, amikor a szövetségi kormányt és a tartományi kormányokat különböző pártpolitikai színek uralják. Ilyen esetekben a törvényalkotás során szükségessé válik az érdemi kompromisszum, ami egyrészt biztosítja a kisebbségek védelmét és a koalíciós kényszert, másrészt viszont időnként lassítja a jogalkotási folyamatot. Ezért a Bundesrat hatékony működése alapvetően a német politika konszenzuskultúrájára épül.

A Német Szövetségi Alkotmánybíróság (Bundesverfassungsgericht) a német alkotmányosság legfőbb őre, egyidejűleg bíróság és alkotmányos szerv is. 1951-ben hozták létre, székhelye Karlsruhe. A testület független minden másállami szervtől, ami alatt azt kell érteni, hogy nem tartozik egyetlen minisztérium alá sem, nincs alárendelve felügyeletnek, és döntései kötelezőek a szövetségi és tartományi szervek, valamint minden bíróság és hatóság számára. Nem egy „reprezentációs szerv”, tagjait nem a nép választja, és nem tartozik felelősséggel a választók felé; csak indítványra járhat el, saját kezdeményezésére nem. Mindez biztosítja, hogy politikai befolyástól mentesen, kizárólag az Alaptörvény előírásaihoz kötve működjön [1].

Az Alkotmánybíróság 16 bíróból áll, akiket két nyolctagú Szenátusra osztanak. A bírók megbízatása 12 évre szól újraválasztás lehetősége nélkül és legkésőbb 68 éves korig tart. A testület összetételét a Grundgesetz és a Bundesverfassungsgerichtsgesetz rögzíti: az Alaptörvény előírja, hogy a bírókat fele-fele arányban a Bundestag és a Bundesrat választja meg kétharmados többséggel [2].

Minden Szenátuson belül háromtagú tanácsokat (Kammer) alakítanak, amelyek a beérkező alkotmányjogi panaszok túlnyomó többségét elbírálják. E tanácsok célja, hogy a több ezernyi ügyet gyorsan és a Szenátus tehermentesítésével dolgozzák fel.

A Kammer csak egyhangúlag hozhat döntést. Amennyiben bármely bírója nem ért egyet a javaslattal, vagy az ügy új alkotmányos kérdést vet fel, akkor az ügyet az egész, nyolctagú Szenátus elé terjesztik döntésre [2]. Hasonlóképpen, ha egy Szenátus a másik Szenátus korábbi precedensétől kíván eltérni, teljes ülésen (Plenum) mind a 16 bíró részvételével kell határozni. Plenáris döntésre azonban csak kivételesen, az említett esetben vagy hasonló súlyú ügyekben kerül sor.

A döntéshozatali folyamat általában írásbeli szakaszokból és zárt tanácskozásokból áll. A Szenátusok rendszerint havonta kétszer üléseznek, ekkor vitatják meg a rájuk tartozó ügyeket. A legtöbb ügyben – különösen az alkotmányjogi panaszoknál – nincs nyilvános tárgyalás, a bírók a benyújtott beadványok és az alsóbb fokú bíróságok iratai alapján döntenek. Az alkotmányjogi panaszok 99 %-áról nem is a Szenátusok, hanem a háromtagú Kammer-ek döntenek véglegesen, amennyiben az ügy megítélése a korábban kialakított alkotmánybírósági gyakorlat alapján egyértelmű. A Kammer csak akkor hozhat érdemi (befogadó vagy helyt adó) döntést, ha abban mindhárom bíró egyetért. Ha nincs meg az egyhangúság, vagy az ügy precedens hiányában új elvi kérdést érint, csak a Szenátus hozhat döntést. A Kammer továbbá megtagadhatja a panasz befogadását (azaz az ügy érdemi vizsgálatát) akkor, ha az ügynek nincs alapvető alkotmányjogi jelentősége, vagy a panaszos jogséremlme nem elég súlyos. Ez a befogadási szűrő biztosítja, hogy a BVerfG a korlátozott erőforrásait a

jelentős alkotmányjogi kérdésekre fordítsa. A befogadás elutasítása általában végleges, mivel a panaszosnak nincs további jogorvoslati lehetősége [39].

Fontos újítása a német alkotmánybírószági gyakorlatnak, hogy 1971 óta a bírók különvéleményt (dissenting opinion) is fűzhetnek a határozathoz. Ez eltérés a kontinentális bírósági hagyománytól, ahol korábban az egységes testületi vélemény került csak nyilvánosságra. A különvélemény lehetősége növeli a döntések átláthatóságát és lehetővé teszi a kisebbségi álláspontok megismerését is. Ugyanakkor a határozat jogereje szempontjából a különvéleménynek nincs hatálya, tehát a BVerfG határozatai kötelező erejűek mindenki számára, a kisebbségi vélemény csupán tudományos és közvéleményi diskurzusban bír jelentőséggel [39].

Az alkotmánybírószág feladata megakadályozni, hogy bármely állami szerv túllépje alkotmányos határait vagy megsértse az alapjogokat. Őrködik az Alaptörvény betartása felett, és jogviták esetén legitim módon, végérvényesen értelmezi a alkotmányt, ezzel meghatározva az állami cselekvés kereteit és határait. Különösen fontos szerepet játszik az alapvető jogok érvényre juttatásában, hiszen a polgárok közvetlenül fordulhatnak hozzá jogaik védelmében [1].

Döntései nyomán számos törvény alkalmazását függesztették fel vagy módosították a parlamentek, amiért az intézményt gyakran „negatív törvényhozóként” emlegetik, mivel törvényeket megsemmisíthet, de új jogszabályt nem alkot. Ugyanakkor mindig ügyel arra, hogy a demokratikus folyamatot ne bénítsa meg, ez például abban mutatkozik meg, ha az alkotmány rendelkezése többféleképpen is értelmezhető, akkor gyakran figyelembe veszi a politikai szándékot és körülményeket is az értelmezésnél. Ennek szellemében ismerte el például 1983-ban és 2005-ben a Bundestag idő előtti feloszlását lehetővé tevő bizalmi szavazásokat, miközben az alaptörvény 68. cikke formálisan nem politikai manőverként szánta. Ugyanakkor ha azt érzékeli, hogy valamely szerv tartósan figyelmen kívül hagyja alkotmányos kööttségeit, szigorúbban lép fel. Például az utóbbi években egyre szigorúbban ellenőrzi a

választójogi törvények alkotmányosságát, mert azt tapasztalta, hogy a pártok nem tudnak konszenzusra jutni a túlnövekedett Bundestag létszámának reformjában, így a döntései egyfajta dinamikus egyensúlyi szerepet töltenek be: ha a politikai folyamat jól működik és az alkotmányosság magától érvényesül, a bíróság visszafogottabb; ha azonban a politikai szereplők elmulasztják az alkotmányos korlátok betartását, akkor pedig aktívabban avatkozik közbe [26, 287. o.].

Intézményi szempontból a BVerfG egyedi helyzetben van: nem része a rendes bírósági hierarchiának, hanem önálló alkotmányos szerv. Ugyanakkor a bírói függetlenség elve rá is vonatkozik, és a hatalmi ágak elválasztásának keretében működik. Nincs alárendelve sem a törvényhozásnak, sem a végrehajtásnak – sőt, döntései felülírhatják a parlamenti többség akaratát, ha az alkotmányellenes jogszabályban öltött testet. A német közjogi gondolkodásban a bíróságot gyakran a „fékrendszer” (checks and balances) kulcsfontosságú elemének tekintik, amely biztosítja, hogy a demokratikus többség se sérthesse meg az alkotmány alapelveit és a kisebbségek jogait. Éppen ezért óriási közbizalomnak örvend, mert a lakosság szemében sokszor hitelesebb és megbízhatóbb intézmény, mint maga a törvényhozás vagy a kormány. Ennek oka, hogy a német politikai kultúrában erős a joguralom (Rechtsstaat) iránti elkötelezettség, és az emberek a BVerfG-t a jogállamiság garanciájaként tisztelik. A BVerfG tagjai megválasztásánál is konszenzusra törekednek: a kétharmados parlamenti többség követelménye miatt a bírókat rendszerint a nagyobb politikai pártok egyetértésével választják, így a testületben kiegyensúlyozottan jelennek meg a különböző alkotmányfelfogások. Ez tovább erősíti a bíróság döntéseinek elfogadottságát és tekintélyét [39].

A BVerfG a demokratikus jogállam sarokköveként működik: biztosítja, hogy a demokratikus többség akarata is mindig az alkotmányos mederben maradjon, védelmet nyújt az egyéni jogoknak, és végső döntőbíróként lép fel az állami szervek közötti vitákban. Ezzel szervesen illeszkedik az NSZK politikai rendszerébe, mint a hatalommegosztás és az alkotmányos rend fenntartásának letéteményese.

1.3.A pártrendszer elemzése 1949-1990

A pártrendszer kialakulása és konszolidációja (1949–1961)

1949-ben, az első szövetségi választáson még rendkívül szétagolt volt a politikai paletta. A frissen alapított NSZK első Bundestagjába tíz-tizenegy különböző párt jutott be, köszönhetően annak, hogy a bejutási küszöböt még viszonylag megengedő módon, tartományonkénti 5 %-ban vagy egyéni mandátum megszerzésében határozták meg.

Ennek eredményeképp a két nagy párt, a CDU/CSU és az SPD együtt is csupán a szavazatok bő 72 %-át szerezte meg 1949-ben, a maradékon több kisebb erő osztozott. A konzervatív-liberális Adenauer-kormány is koalícióra kényszerült: Konrad Adenauer (CDU) a kereszténydemokraták mellett az FDP-vel és a konzervatív regionális Német Párttal (DP) alakított közép-jobboldali koalíciót. Az SPD ellenzékbe szorult, bár 29,2 %-os eredményével csak kevéssel maradt le a CDU/CSU mögött. Az első ciklusban a parlamentben helyet foglalt továbbá a Kommunista Párt (KPD), a Bajor Párt (BP), a Szociáldemokrata Centrum Párt (Zentrum), az Gazdasági Újjáépítés Pártja (WAV), a Szocialista Reichspárt (SRP) és más apróbb csoportok is [47].

A CDU már kezdettől naddenominációs néppártként szerveződött, amely egyesítette a katolikus Centrum hagyományát és a protestáns konzervatív-liberális irányzatokat is. Hasonlóképp a liberálisok két háború előtti ága a nemzeti és a baloldali liberalizmus egyesült az FDP megalapításában 1948-ban, hogy egyetlen liberális pártként vegyen részt a politikában [41]. Másrészt az alaptörvény lehetővé tette a nyíltan antidemokratikus pártok betiltását: az újnáci SRP-t 1952-ben, a kommunista KPD-t pedig 1956-ban alkotmányellenesnek nyilvánította a Szövetségi Alkotmánybíróság. Így a szélsőjobboldali és szélsőbaloldali kihívók hamar eltűntek a legális politikai térből [26, 592. o.].

Ezzel párhuzamosan a választási rendszer reformja is gyors koncentrációhoz vezetett. 1953-tól az 5 %-os bejutási küszöböt már országos szinten alkalmazták, ami számos kis pártot megfosztott a parlamenti képviseletől. Az 1953-as

választáson a korábbi tizenegy helyett már csak öt párt jutott be a Bundestagba. Adenauer CDU/CSU-FDP-DP koalíciója folytathatta a kormányzást, sőt 1957-re a kereszténydemokraták addigi csúcspontjukra értek: az 1957-es választáson a CDU/CSU a szavazatok több mint 50 %-át megszerezve abszolút többséghez jutott, először és máig egyedülálló módon a német szövetségi választások történetében [41].

Ebben az időszakban a többi kisebb nyugatnémet párt gyors visszaszorulása figyelhető meg. Az expelleált németeket képviselő Össznémet Blokk/Elűzöttek Szövetsége (GB/BHE) 1953-ban még 27 képviselőt küldhetett a parlamentbe és Adenauer koalíciós partnere is volt, de a gazdasági csoda éveiben az otthonra talált menekültek többsége már nem igényelt külön pártképviseletet, így a BHE támogatottsága lepadt és 1961-ben fel is oszlott. Hasonló sors jutott a Német Pártnak (DP) is: regionális konzervatív erőként 1949 és 1957 között a koalíció része volt, ám 1960-ban a DP nagy részét beolvadt a CDU-ba, így 1961-re az FDP maradt az egyetlen kisebb párt a porondon. Mindezek nyomán 1961-re végbe is ment a pártrendszer konszolidációja: a sokszínű kezdés után kialakult a hárompárti parlamenti struktúra, amely a következő két évtizedben fennmaradt. A parlamenti erővonalak egyszerűsödtek: a fő törésvonal a jobbközép (CDU/CSU) és balközép (SPD) között stabilizálódott, másodsorban egy vallási törésvonal maradványa élt tovább (egyházhoz kötődő szavazók inkább a CDU/CSU-t, szekuláris munkásosztály pedig inkább az SPD-t támogatta) [35].

A két és fél párti rendszer korszaka (1961–1983)

1961-től az 1980-as évek elejéig Nyugat-Németországban klasszikus két és fél párti rendszer működött. A Bundestagban ekkor mindössze három párt, a CDU/CSU, az SPD és az FDP rendelkezett képvisellel [37].

A két nagy néppárt együtt rendszerint a szavazatok 80-90 %-át szerezte meg országosan, míg a liberális FDP 5-12 % közötti eredményekkel volt jelen. Ennek köszönhetően a politikai verseny stabil keretek között zajlott: egyik nagy párt sem tudott önálló többséget szerezni, minden kormánykoalícióra kényszerült, a koalíciós partner szerepét pedig szinte mindig az FDP töltötte be. A kormányzati

stabilitás így nagymértékben az FDP-n múlt, amely afféle pivot vagy „forgópánt” volt, ami körül a rendszer forgott. Ahogy egy politológiai elemzés megállapítja: Adenauertől Kohl kancellárig az első hat kormányfő mind a szabaddemokraták támogatásának köszönhetően hivatalban maradását vagy épp annak megvonása vezetett bukásukhoz. Ludwig Erhard például 1966-ban azért kényszerült lemondani, mert az FDP kilépett a CDU-val alkotott koalícióból a gazdasági viták miatt. Ugyanez a kilépési lépés vezetett az SPD–CDU nagykoalíció megalakulásához 1966 végén [42]. Kurt Georg Kiesinger kereszténydemokrata kancellár (1966–1969) hatalma pedig azon múlt, hogy 1969-ben az FDP már nem volt hajlandó vele együtt kormányt alakítani, inkább az SPD-vel szövetkezett a váltás érdekében. Az FDP tehát rendszerint annak a nagyobbik pártnak az oldalára állt, amellyel stabil többséget tudott biztosítani, és ezzel döntötte el, ki kormányozzon [32, 201. o.]

Fontos megjegyezni, hogy a két nagy párt versengése ellenére ebben az időszakban a nyugatnémet politika viszonylag centripolitika maradt. Mind a CDU/CSU, mind az SPD a demokratikus berendezkedés és a szociális piacgazdaság keretei között mozgott, eltérő hangsúlyokkal. Az SPD jelentős ideológiai modernizáción esett át: az 1959-es Bad Godesberg-i Programban hivatalosan is szakított a marxista doktrínákkal és munkáspárt jellegével, elfogadta a kapitalizmus kereteit és a szociális piacgazdaságot, a korlátozott állami tervezés és a verseny elvének kombinációját [32, 590. o.]

Ezzel együtt feladta a korábbi osztályharcos retorikát, és célul tűzte ki a középrétegek megnyerését is. Az SPD tehát néppárttá (Volkspartei) vált, ami megnyitotta az utat szélesebb választói koalíciók felé. Az addig elutasító konzervatív szavazók számára is elfogadhatóbbá vált, hogy az SPD kormányra kerüljön. Ennek eredményeként 1966-ban először léptek be szociáldemokraták a kormányba a CDU/CSU-val közös nagykoalícióban, majd 1969-ben megtörtént az első valódi kormányváltás: az SPD–FDP koalíció hatalomra jutása Willy Brandt kancellárral véget vetett a CDU két évtizedes egyeduralmának. Brandt (1969–1974) és utóda, Helmut Schmidt (1974–1982) vezetésével az SPD–FDP

kormányok a belpolitikában kiterjedt szociális reformokat vezettek be (pl. jóléti juttatások bővítése, oktatási és lakhatási reformok), külpolitikában pedig az új Ostpolitik jegyében közeledtek Kelet-Európához. A kormányváltás próbaköve volt a demokratikus intézmények szilárdságának, de a rendszer sikerrel vizsgázott: a hatalom átadása békésen, az alkotmányos keretek között zajlott le, ami tovább erősítette a lakosság bizalmát a demokráciában [37].

Az 1960-as és 1970-es évekre Nyugat-Németország pártrendszere rendkívüli stabilitást mutatott. A demokratikus intézmények megszilárdultak, a választások tétje rendszerint az volt, melyik nagy párt kormányozhat az FDP oldalán, nem pedig a rendszer egészének fennmaradása. A két nagy politikai tábor (konzervatív és szociáldemokrata) közötti ellentét ugyan megmaradt, de mindkettő elkötelezett volt a posztnáci demokratikus konszenzus mellett. A szélsőségek izolálása, a piacgazdaság és a nyugati integráció elfogadása közös alapot jelentett. E konszenzusos középpolitika bizonyos kérdésekben viszont egyre inkább űrt hagyott a új típusú politikai igények számára, ez az 1980-as évekre pedig nyilvánvalóvá vált.

Új politikai erők megjelenése: a Zöldek és a változások (1980-as évek)

Az 1980-as években a korábbi hárompárti monopólium megtörni látszott az új társadalmi mozgalmak politikai színre lépésével. A környezetvédelmi, békemozgalmi és antinukleáris tiltakozások nyomán 1980-ban megalakult a Die Grünen (Zöld Párt), amely az első teljesen új pártként jelent meg a nyugatnémet politika színpadán a háború utáni korszakban. A Zöldek főként fiatal aktivistákból, ökológusokból, pacifistákból verbuválódtak, akik úgy érezték, a hagyományos pártok nem képviselik megfelelően a „posztmateriális” értékeket (környezetvédelem, társadalmi részvétel, nők és kisebbségek jogai, leszerelés stb.). 1983-ban a Zöld Párt 5,6 %-os eredménnyel átlépte a bejutási küszöböt, és először jutott be a Bundestagba, 28 képviselőt szerezve [44].

Ezzel véget ért a két és fél párti időszak kizárólagossága: több mint két évtized után először fordult elő, hogy egy negyedik párt is képviselőhez jutott a szövetségi parlamentben. A Zöldek megjelenése kezdetben kihívást jelentett az

addig kialakult parlamenti működési szokásokra is: a régi pártok hajlamosak voltak marginalizálni őket, míg a zöld képviselők részben kívülálló, rendszerkritikus attitűddel viszonyultak a parlamenthez. Néhány év alatt azonban végbement a „parlamentarizálódásuk” és integrációjuk, mivel a Zöldek fokozatosan professzionálisabbá váltak, feladták bizonyos radikális módszereiket (például eleinte rotációs alapon cserélték képviselőiket és nem viseltek hagyományos öltönyt az ülésteremben, később azonban normalizálták működésüket). A kezdeti belső megosztottság a kompromisszumokra hajlandó „realók” és a merev elvi álláspontot képviselő „fundik” vitája is oldódni kezdett az évtized végére [14, 300. o.]

A CDU/CSU és az SPD catch-all (néppárt) stratégiája sikeresnek bizonyult. Mindkét párt igyekezett széles társadalmi csoportokat integrálni: a CDU a vallásosakat, konzervatívokat és gazdaságilag polgári rétegeket egyaránt megszólította; az SPD a munkások mellett a középosztályt, fiatalokat és értelmiséget is bevonta programjába [43].

Ez a kétpólusú, de mérsékelt versengés a „centrális erőter” politikáját eredményezte (ahogy Gordon Smith politológus nevezte: Politik der Mitte vagy Politik der Zentralität). A két nagy párt közti ideológiai távolság a keleti-blokk és nyugati-integráció kérdésén kívül nem volt áthidalhatatlan – mindketten elfogadták a demokratikus játékszabályokat és a vegyes gazdaságot. E konszenzus a rendszer legitimációját növelte, ugyanakkor hajlamos volt a kisebb témák (környezetvédelem, női egyenjogúság stb.) elhanyagolására, melyekre később a Zöldek jelentették a választ [43].

Mivel egyik nagy párt sem tudott egyedül kormányozni, kialakult egy olyan koalíciós kultúra, ahol a pártok megtanultak kompromisszumot kötni a kormányzás érdekében. Az FDP hosszú távú „hinge” szerepe révén professzionális koalíciós tárgyalási gyakorlat alakult ki. A koalíciós szerződések intézménye megszilárdult, a felek betartották a megállapodásokat, így a kormányok jellemzően kitöltötték mandátumukat (leszámítva Brandt 1972-es előrehozott választását és Schmidt 1982-es bukását. Nyugat-Németországban

viszont „a Bundestagot sosem sújtották krónikusan ingatag koalíciók vagy tehetetlen kancellárok”. A kancellárok, ha egyszer hivatalba kerültek, jelentős tekintéllyel bírtak saját pártjuk felett is (például Adenauer vagy Kohl esetében), ami tovább erősítette a végrehajtás stabilitását.

A pártrendszer működésének fontos eleme volt a demokratikus „védelmi mechanizmus” (wehrhafte Demokratie) alkalmazása. A rendszer nem volt semleges a demokráciaellenes erőkkel szemben: a nyíltan alkotmányellenes pártok betiltása (SRP, KPD) egyértelmű üzenet volt. Emellett a szélsőséges ideológiák társadalmi marginalizálását segítette a gazdasági siker és a közéleti konszenzus. A nyugatnémet pártok legitimálták egymást azzal is, hogy pl. a CDU és SPD koalícióra lépett szükség esetén (nagykoalíció), jelezve: mindketten a rendszer lojális szereplői. A szélsőjobboldali és szélsőbaloldali aspiránsokat ezzel szemben vagy jogilag akadályozták, vagy a választók hagyták figyelmen kívül őket. A '60-as évek végén felbukkanó NPD és a '80-as évek végi Republikaner nem tudott tartós parlamenti erőt felmutatni, részben az 5%-os küszöb, részben a lakosság többségének ellenállása miatt [29, 289. o.].

Érdekessége, hogy egyszerre biztosított folytonosságot (hiszen a kormányokban mindig volt átfedés az FDP révén, illetve a CDU hosszú ideig, majd az SPD is hosszabb ideig kormányzott) és váltógazdaságot (hiszen valódi kormányváltások is lezajlottak 1969-ben és 1982-ben, ami a demokrácia természetes működéséhez tartozik). A rendszer tehát képes volt stabil kormányokat biztosítani, de arra is, hogy békésen váltsanak kormányt a választói akarat változásakor. A hatalmi váltások ráadásul mindig a centrumon belül maradtak – nem fenyegették a rendszer alapjait. A stabilitás mögött meghúzódó társadalmi-gazdasági tényezőket sem szabad elfelejteni: a '50-es, '60-as évek gazdasági prosperitása, a hidegháború miatti külső fenyegetettség (ami összezárta a politikai nemzetet) és a kollektív emlékezet a weimari káoszról mind hozzájárultak ahhoz, hogy a nyugatnémet társadalom megbecsülje a politikailag nyugodt, kiszámítható viszonyokat [47].

1949 és 1990 között a politikai rendszer evolúciója azt eredményezte, hogy Nyugat-Németország érett parlamenti demokráciává vált. 1990-ben, amikor az NDK tartományai csatlakoztak, a nyugati pártstruktúra lényegében készen állt arra, hogy kiterjesszék egész Németországra. Az újraegyesítés után a nyugati nagy pártok keletnémet szervezetekkel bővültek, az átmenet viszonylag akadálymentesen ment végbe. Ez is a stabil nyugati pártrendszer érdeme volt. A nyugatnémet pártrendszer fő tanulsága, hogy a demokratikus intézmények tudatos tervezése, például a konstruktív bizalmatlanság, a küszöbrendszer, a pártok alkotmányos szerepének rögzítése (Alaptörvény 21. cikk) és a politikailag felelős szereplők (néppártok) kombinációja sikerrel hozhat létre tartósan stabil többpárti demokráciát még kedvezőtlen történelmi előzmények után is [43].

Az 1980-as évekre megjelenő Zöldek jelezték a társadalom változását, de integrálódásuk végül a rendszer alkalmazkodóképességét bizonyította, Nyugat-Németország pártrendszerete így folyamatosan fejlődött. Ez a pártrendszer alapozta meg az egyesült Németország politikai struktúráját is, amely napjainkig hordozza a nyugatnémet korszak örökségét a stabil kormányok és konszenzuskereső politika tekintetében.

Az NSZK politikai rendszere a második világháború utáni nyugati megszállási övezetektől jött létre 1949-ben, a bonni alaptörvény (Grundgesetz) elfogadásával. A rendszer alapja egy demokratikus és parlamentáris berendezkedés volt, amely a hatalmi ágak szétválasztására és a jogállamiság elveire épült.

Az NSZK szövetségi államként működött, 11 tartományból (Land) állt, amelyek jelentős önállósággal rendelkeztek. Az ország élén az államfő, a szövetségi elnök állt, aki reprezentatív szerepet töltött be. A végrehajtó hatalom a szövetségi kancellár kezében összpontosult, akit a Bundestag (szövetségi parlament) választott meg.

A törvényhozás kétkamarás volt: a Bundestag (alsóház) és a Bundesrat (felsőház) alkotta. A Bundestag képviselőit vegyes választási rendszerben

választották meg, míg a Bundesratban a tartományi kormányok képviselték érdekeiket.

Az NSZK politikai rendszere az 1950-es évektől kezdve a nyugat-európai demokratikus államok egyik mintájává vált. A rendszer stabilitását elősegítette az erős kancellári pozíció, a konstruktív bizalmatlansági indítvány bevezetése, valamint a választási küszöb, amely megakadályozta a szélsőséges pártok bekerülését a parlamentbe.

Az NSZK politikai irányvonala következetesen nyugatbarát volt: az ország 1955-ben csatlakozott a NATO-hoz, majd az Európai Gazdasági Közösség (EGK) alapító tagjává vált. Az 1970-es évektől kezdve az SPD vezetésével új keleti politika (Ostpolitik) keretében javította kapcsolatait a keleti blokk államaival, köztük az NDK-val is.

Megállapítható, hogy, az 1949-1990 között az NSZK politikai rendszere egy stabil, demokratikus és jogállami berendezkedésű nyugati típusú államként működött, amely sikeresen integrálódott a nemzetközi közösségbe és biztosította polgárai számára a politikai szabadságjogokat. A rendszer 1990-ben, a német újraegyesítéssel bővült ki az NDK területére is.

II. FEJEZET

AZ NDK POLITIKAI RENDSZERE

2.1. Az NDK megalakulása és államszerkezete

1949. október 7-én a Szovjetunió befolyási övezetéhez tartozó keletnémet tartományokból megalakult a Német Demokratikus Köztársaság (NDK). Lakossága mintegy 17, 2 milliót tett ki, szovjet felügyelet alatt állt területén nagy létszámban állomásoztak szovjet katonák. A szó szoros értelmében az egykori Németország elválasztó falaként volt jelen a hidegháborúban. Természetesen a szovjet modell szerint alakították ki az államszervezetét és intézményrendszerét.

A potsdami egyezmény hatására megkezdődött a német területek közös nagyhatalmi felügyelete, közte a demilitarizáció és decentralizáció folyamata. Többek közt szó esett arról is, miszerint. *„Meg kell semmisíteni a nemzetiszocialista pártot, annak fiókjait és az ellenőrzése alatt álló szervezeteket, fel kell oszlatni valamennyi náci intézményt, gondoskodni kell arról, hogy azok semmiféle formában újjá ne születhessenek, és elejét kell venni minden náci és militarista tevékenységnek vagy propagandának. Fel kell készülni a német politikai élet demokratikus alapon való végleges újjászervezésére és Németországnak a nemzetközi életben való békés közreműködésére”* [7].

Ugyanakkor, itt már nagyon szépen körvonalazódni látszik, hogy a nyertes hatalmak más-más államalakítási törekvései voltak a megszállt német megszállt területeken.

A szovjetek még 1945 júniusában Berlinben négy párt alakítását kezdeményezték, amelyek az NDK történetében végig jelen lesznek, blokkpárttá alakulnak, ezzel megerősítik a Németország Szocialista Egységpártja - NSZEP állampártiságát:

- Németország Kommunista Pártja (KPD),
- Németország Szociáldemokrata Pártja (SPD),
- Kereszténydemokrata Unió (CDU),
- Németország Liberális-Demokrata Pártja (LDPD).

A szövetségesek 1947. november végi londoni külügyminiszteri konferenciáján a nyugati hatalmak részéről is mindinkább kirajzolódott, hogy külön Németországot, tehát két Németországot akarnak létrehozni. A megoldásra válaszul a szovjetövezetben Németország Szocialista Egységpártja (NSZEP-SED) a Német Népi Kongresszus az egységért és az igazságos békéért mozgalom elindítását kezdeményezte. A NSZEP ezzel akart nyomást gyakorolni a londoni tárgyalásokra, erősíteni a szovjet külügyminiszter pozícióját, önmagát a német egyesítés hajtóerejének feltüntetni, s a nyugati félre rábizonyítani a megosztás felelősségét [28, 16. o.].

A Népi Kamara a Népi Kongresszusok gyümölcse volt. Az első ilyen kongresszusra 1947 decemberében került sor, és a háború utáni Németország teljes népét képviselő pártokon átívelő gyűlésként tervezték. 1948 márciusában a második Német Népi Kongresszus megválasztotta a Német Népi Tanácsot, egy konzultatív és döntéshozó testületet, amely a Népi Kongresszusok közötti időszakokban működött. Felépítése, amely elnökségből és bizottságokból állt, előrevetítette a Népi Kamara felépítését. 1949. október 7-én a harmadik Népi Kongresszus tagjaiból megalakult az NDK Ideiglenes Népi Kamarája [43].

Ideiglenes Népi Kamara 330 képviselőjét politikai képviseleti arányban hívták össze. A NSZEP 96 hellyel rendelkezett, a liberális demokraták és a CDU egyaránt 46-tal, a nemzeti demokraták 17-tel, a Demokratikus Parasztszövetség 15-tel; a maradék mandátumokon a Szabad Német Szakszervezet és a tömegszervezetek, közöttük a Szabad Német Ifjúság (FDJ) osztozott.

Egyhangúan elfogadták az ideiglenes kormányról szóló törvényt és az öt tartomány 34 képviselőjéből Tartományi Kamarát alakítottak. A kormány alakításával Otto Grotewohl, a NSZEP egyik elnökét bízták meg [28, 23. o.].

Október 11-én pedig a Népi Kamara és a Tartományi Kamara megválasztja Wilhelm Piecket az NDK elnökének. Grotewohl helyetteséül a Népi Kamara október 12-én Walter Ulbrichtot (NSZEP), Otto Nuschket (CDU) és Hermann Kastnert (LDPD) választotta. Az NSZEP adta a három kulcsminisztérium vezetőjét, a belügy-, az igazságügy-, és a népoktatási minisztert, valamint az

összesen 14 szakminiszterből még négyet. A kabinet többi tagja a tömbpártokból került ki [32, 135. o.]. A kormány hivatalosan is elismerte, hogy a Szovjetunió az NDK külpolitikai prioritásának alapja. A gazdaságban, a politikában az iránymodell a marxista-leninista modell volt.

NDK politikai rendszerének legfontosabb strukturális ismertetőjegye a Németország Szocialista Egységpártja (NSZEP-SED) vezető szerepe volt, amelyet az alkotmány 1. cikke is rögzített: „*A Német Demokratikus Köztársaság a munkások és parasztok szocialista állama.*” A munkásosztály és marxista-leninista pártjának vezetésével a városi és vidéki dolgozók politikai szervezete. Nagyon érdekes, a politikai rendszerben betöltött központi szerepét a NSZEP, hogy a marxizmus-leninizmus révén olyan, tudományos világnézettel rendelkezik, amelyalkalmassá teszi tudományosan megalapozott politika folytatására.

Egyidejűleg a NSZEP, a munkásosztály és a dolgozó nép tudatos és szervezett élcsapataként kifejezi a társadalom túlnyomó többségének politikai akaratát és érdekét. A pártállamban a pártvezetés rögzítette az NDK politikájának keretfeltételeit és céljait, az állam pedig a politika, fő eszközeként működött. A NSZEP határozatait (direktíváit) az állami intézkedések (törvények) hajtották végre [28, 25. o.].

Maga a párt- és állami szervezet a demokratikus centralizmus elvén működött, és a NSZEP így biztosította politikai vezetési igényét a párton és a társadalmon belül. Így érte el a párttagok egységes cselekvését és akadályozta meg a „pártvonaltól” való elhajlást. A demokratikus centralizmus elvét az alkotmányban is rögzítették, így az államiszerveknél kettős alárendeltség érvényesült: az állami irányítási hierarchiához kötődve egyúttal megfelelő pártvezetésnek voltak alárendelve.

Az alkotmányozó és törvényhozó intézményként szolgáló plenáris üléseken alapvető politikai kérdésekben hoztak döntéseket, beleértve az állami gazdasági terveket is, amelyek a második választási ciklustól kezdve törvényi státusszal rendelkeztek. Saját Elnöksége mellett a Népi Kamara megválasztotta az NDK

Minisztertanácsának elnökét és tagjait, a Nemzetvédelmi Tanács elnökét, a Legfelsőbb Bíróság elnökét és bíráit, valamint a főügyészt. A Népi kamara határozta meg az állami hatóságok tevékenységét szabályozó elveket. Ezek a hatóságok, akár csak a községek, megyék és járások képviselőgyűlései, a Népkamarának tartoztak elszámolással [43].

A legfőbb államhatalmi szerv tehát a Népi Kamara, amelyet öt évre választottak. Az NDK-ban továbbra is megmaradt a négy fő párt volt, de nekik a szerepük a NSZEP párt állami támogatottságának megerősítése volt.

A szocialista jogrendben a törvényességet és a jogbiztonságot az egységes államhatalom szerves részeként kezelték. A bírák és az ügyészek nem voltak függetlenek: tevékenységüket állami irányítás és ellenőrzés alatt végezték, és a népképviselői szervek visszahívhatták őket. Az alapvető szabadságjogok – különösen a vélemény-, sajtó-, gyülekezési és egyesülési szabadság – csak korlátozottan érvényesültek, mivel ezek gyakorlását az alkotmány ideológiai elveivel és céljaival összhangban engedélyezték.

A Népi Kamara üléseinek helyszínei tükrözik a népképviselői gyűlésnek az NDK állami struktúrájában biztosított státuszt. A Kamara alakuló ülését 1949-ben a Német Gazdasági Bizottság székházában tartották, amely korábban a Birodalmi Légügyi Minisztériumnak adott otthont. 1950-től a Kamara a Langenbeck-Virchow épület fő előadótermében tartotta üléseit. Miután az NDK 1973-ban nemzetközi elismerést kapott, felmerült a vágy, hogy új hangsúlyt fektessenek a képviselői gyűlés fontosságára. 1976-tól a plenáris üléseket a Köztársasági Palotában tartották, bár a Népi Kamara az új épületet színházzal és szabadidős létesítményekkel osztotta meg [43].

A Népi Kamara évente négyszer-ötször ülésezett, és a politikai gyakorlatban jóváhagyó szerepet töltött be, amelyet az egyhangúan elfogadott határozatok jeleztek. Az NDK első elnökének, Wilhelm Piecknek a halála után az országot már nem egyetlen államfő, hanem az Államtanács (Staatsrat) képviselte jogilag. A törvényjavaslatokat a 15 parlamenti bizottság vitatta meg.

Az Államtanács az NDK kollektív államfőjeként működött, nemzetközi jogilag képviselte az országot és szervezte a honvédelmet a Nemzeti Védelmi Tanács segítségével, A NSZEP főtitkára, Erich Honecker 1976-tól egyidejűleg az Államtanács és a Nemzeti Védelmi Tanácselnöke is volt.

Az összes pártot, tömegszervezetet és szövetséget a Nemzeti Front korporációs csúcsszervezete egyesítette. Az egységes listás választásokon valamennyi párt és egyéb csoportosulása Nemzeti Front közös és egyedüli listáján indult. A Nemzeti Front a NSZEP alárendeltségében és valamennyi kérdésben annak utasítására működött [28, 36. o.].

Az SPD már az NDK fennállásának kezdeti szakaszában állampártként működött. Más, polgári pártoknak el kellett ismerniük az SPD vezető szerepét, és együtt kellett működniük a szocializmus marxista modelljének kiépítésében. A kialakult elosztási elv szerint ezek a pártok a Népkamarában a helyek 45 %-át kaphatták meg. A Népkamara jelentősége azonban, amely az NDK alkotmánya szerint a legfelsőbb törvényhozó szervnek számított, meglehetősen korlátozott volt. Valójában a politikai és állami hatalom az SPD Központi Bizottságában és a pártvezetés által ellenőrzött Minisztertanácsban koncentrált.

Az SPD mint állampárt irányította a hozzá kapcsolódó szervezetek – a Szabad Német Ifjúság Szövetsége, a Szabad Német Szakszervezetek Szövetsége, a Demokratikus Nők Uniója és mások – tevékenységét. Az SPD megalakulásakor minden pártpozíciót paritásos alapon töltöttek be volt kommunisták és szociáldemokraták. 1948-tól kezdve csak néhány volt szociáldemokrata maradt vezető pozícióban a pártban, köztük Otto Grotewohl és Fritz Ebert.

Ebben az időben Walter Ulbrichtet, az SPD Központi Bizottságának főtitkárát (1953-tól – első titkár. 1960-ban, Wilhelm Pieck halála és az elnöki poszt megszüntetése után az újonnan létrehozott Államtanács elnöki posztját is átvette) vezető pozíciókba léptették elő a pártban és az államban.

Az állami kormányzást az NDK Minisztertanácsa látta el. A hatvanas években mindinkább a gazdasági kabinet funkciójára korlátozódott, s az 1968. évi alkotmány értelmében, az állami politika egységes megvalósításáért felelt. A párt-

és állami tisztségek sokrétű összefonódása garantálta, hogy az állami szervek megvalósították a NSZEP politikai döntéseit. Miközben a NSZEP tagjait a párt szervezeti szabályzata az állami és gazdasági szektort érintő párthatározatok végrehajtására kötelezte, a párthatározatok ezen túlmenően törvényes rendelkezések révén kötelező utasítássá váltak a Minisztertanács és annak tagjai számára.

Az NDK sztálinista rendszerét a mozdulatlan, hierarchikus felépítésű politikai struktúra, a gazdasági rugalmatlanság, a másként gondolkodók elleni terror és az ideológiai fanatizmus jellemezte.

Kritikátlanul dicsőítették a Szovjetunió fejletlen viszonyait és Sztálin személyi kultuszát. Szinte vallásosan tisztelték a szovjet diktátort és műveit. Az ideológiai képzésfontosabb lett a szakértelemnél. A párt, állami, gazdasági és társadalmi funkciókat sztálinistafunkcionáriusok töltötték be. Az eltérő véleményeket a, kritika és önkritika módszerével derítették ki és számolták fel. A művészetben minden modern irányzatot, formalistának és kozmopolitának bélyegeztek. Csak az, osztálytudatos magatartást kifejező, szocialista realizmust tűrték meg.

2.2 A berlini blokádtól az egyesítésig

Az 1953 júniusi keletnémet felkelés volt az első munkásfelkelés a kommunizmus ellen a rendszer kezdeti napjai óta, és egy olyan időszakot nyitott meg, amely további tömegtüntetéseknek adott otthont Poznanban, Budapesten, Prágában és másutt. Sokat elárul a keletnémet rezsimről és az egyszerű keletnémetek bátorságáról.

Politikai nyomásra a blokkpártok 1950-ben belegyeztek abba, hogy a szabad listás választások helyett a Nemzeti Front egységes listáját állítják. Így megszűnt a pártok közötti választás lehetősége, s valamennyi jelölt egy listán szerepelt. Otto Nuschke, a CDU elnöke azzal indokolta pártja alkalmazkodását a világhelyezethez, hogy Hitler is szabad választásokon került hatalomra, Az érvelés mögött nem volt nehéz felismerni Molotovnak a németországi szabad választásokkal kapcsolatos

véleményét. Az egységes lista ráadásul nem volt titkos, a polgárokat a nyílt, választófülke használata nélküli szavazásra buzdították. Így a Nemzeti Front állandóan az érvényes szavazatok 99,799-át szerezte meg [28, 38. o.].

Bár a szigorú párt diktatúra nem engedte meg az ellenzék kialakulását, a keletnémet társadalomban az NDK megalakulását követő első években egyre nőtt az elégedetlenség a meglévő élet- és munkakörülményekkel. Ez a nyilvános ellenállás a megszállók kezdeményezéseivel és a német kommunisták politikájával szemben egyértelműen megnyilvánult az NDK-t elhagyó menekültek végtelen áradatában, a tilalmak és a szigorú határellenőrzés ellenére. J. Sztálin 1953. március 5-i halálát a keletnémet társadalom széles közvéleménye úgy tekintette, mint azt a pillanatot, amelytől kezdve meg kell kezdődnie a politikai liberalizáció és az anyagi életkörülmények javítása irányába mutató fordulatnak.

1953. június 16-án mintegy 30 000 keletnémet munkás tüntetett Pieck-elnök kormánya ellen Kelet-Berlinben. Pieck elnök hadiállapotot hirdetett Kelet-Berlinben, és mintegy 20 000 szovjet katona avatkozott közbe a kormány támogatására 1953. június 17-től kezdődően.

Erre figyelmeztetett elsőként az 1953. június 17-én kezdődött kelet-berlini felkelés, mely azt követően tört ki, hogy a keletnémet vezetők – szovjet figyelmeztetés ellenére – május végén 10 százalékos normaemelést jelentettek be. Június 11-én ugyan kilátásba helyezték a munkásság életkörülményeinek javítását, az áremelések visszavonását, a szakszervezet egyik vezetője azonban június 16-án kiállt a normaemelések mellett. Erre sztrájkok kezdődtek a fővárosban, amelyek áterjedtek a közép-németországi és szászországi iparvidékekre is.

A szabad választást és a kommunista kormány lemondását követelő kelet-berlini tüntetőkre rátámadtak a rendőrök, majd a szovjet városparancsnokság által bevetett páncélosok, s több száz halott árán elfojtották a felkelést. A kommunisták irányította Kelet-Németországot a szovjetek először jóvátétel címén kifosztották, majd rákényszerítették a szocialista tervgazdálkodást. Így egyre szembeötlőbbé

vált a keletnémet nyomor és a kezdődő nyugatnémet gazdasági fellendülés közti különbség. A felkelés hatására a szovjet vezetés bejelentette, hogy 1954-től elengedi az NDK 2,5 milliárd dolláros tartozását, és visszaad az országnak 33 ipari üzemet, valamint csökkenti a megszálló csapatok ellátási költségeit [26, 587. o.].

A program keretében az Egyesült Államok 15 millió dollár értékű élelmiszer szétosztását ígérte 35 Nyugat-Berlinben létrehozott elosztók özpontból, amelyekhez a keletnémetek Kelet-Berlinen keresztül férhettek hozzá. Az úgynevezett „Eisenhower-csomagok” disznósírt, borsót, lisztet és pasztörözött tejet tartalmaztak. Az Egyesült Államok több mint 5 millió csomagot osztott szét ezeken a központokon keresztül több mint egymillió keletnémetnek, akik bejuthattak Kelet-Berlinbe. Válaszul a keletnémet kormány elzárta a vasúti és buszforgalmat Nyugat-Berlinbe, ami tovább fokozta a feszültséget. A program védekező állásba helyezte Ulbrichtet, és kiterjesztette a válságos légkört Kelet-Németországra egészére [28, 38. o.].

Az egyik legfontosabb tanulság, amelyet az NSZEP az 1953. június 17-i eseményekből levont, az volt, hogy széleskörűen ki kell építeni a spicli-rendszert: hivatalos és nem hivatalos besúgók seregének volt az a feladata, hogy biztosítsa, hogy semmi se kerülje el „a munkásosztály pártjának” figyelmét, ami adott esetben veszélyes lehetne. A gazdaságpolitika „új irányvonalát” ugyan megtartották, aminek következtében az életszínvonal lassan emelkedésnek indult. Az NSZEP-nek azonban nem sikerült megállítania a menekülők áradatát. A lakosság nagy része számára 1953 nyarának eseményei megrázó emléket jelentettek. A kommunista diktatúra elleni felkelés először vérfürdőhöz, majd az elnyomás fokozódásához vezetett; azok a széles körben elterjedt remények, hogy a Nyugat segítséget nyújt a felkelőknek, csalódást okoztak. Azok között, akik a rendszert továbbra is elutasították, de mégsem akarták elhagyni az NDK-t, egy lényeges pontban konszenzus alakult ki: nem akarták, hogy ezek az események megismétlődjenek [32, 152 o.].

A berlini fal megépítése

Németország semlegességének elutasításában közrejátszott, hogy a nyugati hatalmak kockázatosnak tekintették a Kelet és Nyugat között kulcspozícióba kerülő, megerősödött Németországot. A Szovjetunió 1954. március 25-én, a meghiúsult berlini négyhatalmi konferencia után ismerte el az NDK-t szuverén államként. Területén azonban továbbra is nagy létszámú szovjet katonaság állomásozott. Az NDK a Szovjetunió befolyási övezetének legnyugatibb európai előőrsé lett, és a szovjet vezetés igényt tartott az ország belügyeibe való messzemenő beavatkozásra.

Az NSZK végérvényes nyugati integrációjára adott válaszként a közép-kelet-európai államok részvételével 1955. május 14-én megalakult a Varsói Szerződés, melynek elvei a NATO szabályaihoz hasonlítottak. Az osztrák megszállási státus (1955) megszűnése után e szervezet teremtett jogi alapot a szovjet csapatok további jelenlétére a szerződés országában. Az NDK 1956-ban lett a Varsói Szerződés egyesített parancsnokságának tagja, miután megteremtette reguláris hadereje alkotmányos alapjait. A két német állam 1955 után két ellenséges katonai tábor tagjaként állt szemben egymással. Az idő múltával azonban nyilvánvaló lett a német kérdés világpolitikai túlértékelése. Nem teljesültek be azok a várakozások, amelyek a két Németország ellentétes szövetségi rendszerbe integrálódása miatt a feszültség növekedésére számítottak. Sőt, éppen az ellenkezője történt: mindkét oldalon a megnyugvás és a konszolidáció évei következtek [46].

A következő években a NSZEP relatíve megszilárdította belpolitikai hatalmát: az ország visszanyerte „teljes szuverenitását”, a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsába való belépése (1950) után 1955-ben felvették a Varsói Szerződésbe, s ennek nyomán megkezdhette „nemzeti néphadserege” felállítását. Ulbricht a szovjetunióbeli desztalinizálásnak ellenállva 1956-1958 között kizárta a pártból értelmiségi bírálóit és utolsó párton belüli ellenlábasait, s Wilhelm Pieck halála után a kollektív államfőként funkcionáló Államtanács elnöke is lett [26, 591. o.].

Ebből jól látszik, hogy a berlini fal megépítésére két lehetséges ok miatt került sor:

- A Szovjetunió hegemóniájának megőrzése az NDK területén
- A szovjetek Berlin érdekeltsége

1949 szeptemberétől 1961 decemberéig több mint 2,7 millió keletnémet menekült hagyta el az NDK-t, és nyújtott be szükségfelvételi kérelmet [28, 65. o.].

John F. Kennedy, az Egyesült Államok elnöke, aki mindössze néhány hónappal korábban lépett hivatalba, 1961. június 3-4-én Bécsben találkozott Hruscsovval. E feszült megbeszélések során Kennedy világossá tette, hogy az Egyesült Államok meg fogja védeni Nyugat-Berlint és a hozzá vezető útvonalakat, de kompromisszumkészséget is kifejezett olyan kérdésekben, mint Kelet-Németország elismerése és a nyugati csapatok jelenléte Nyugat-Berlinben. Hruscsov, Kennedy álláspontját a gyengeség jelének értelmezve, a következő hetekben fokozta a nyomást a városra.

Ha 1961 decemberéig nem sikerül a szovjet követeléseknek megfelelően megegyezni Berlinről, a Szovjetunió külön békeszerződést köt az NDK-val, és átengedi neki a Nyugat-Berlin „szabad városához” vezető közlekedési útvonalak ellenőrzését. Mikor Kennedy megkérdezte, hogy ez azt jelenti-e, hogy a nyugati szövetségesek elől elzárják a Berlinhez vezető utat, Hruscsov igennel válaszolt [32, 189. o.].

Hruscsov valószínűleg 1961. július 20-a után döntötte el, hogy mégis megépíti a falat, mert nem talált más megoldást a gazdasági válság és az országból kiáramló humántőke problémájának kezelésére. Egyesek szerint a Varsói Szerződés országai első titkárainak augusztusi, moszkvai konferenciáján a résztvevők már egy előre elkészített határozatot írtak alá, vagyis formális, utólagos jóváhagyás történt akkor, amikor már javában folyt a fal építés előkészületei. Nem zárható ki azonban, hogy a végső igent a szovjet pártvezető (legalábbis formálisan) csak az augusztus 3–5. között megrendezett konferencián mondtak i. Itt fogalmazódott meg ugyanis a javaslat, hogy a nyugat-berlini

határnál olyan rendet teremtsenek, amely megbízhatóan útját állja a szocialista tábor országai ellen folyó felforgató tevékenységnek, és amely Nyugat-Berlin egész területét körül fogva, beleértve a demokratikus Berlin felé eső határát, megbízható felügyeletet és hatékony ellenőrzést garantált [28, 68. o.].

1961. augusztus 13-án reggel a berliniek arra ébredtek, hogy az éjszaka folyamán katonák szögesdróttal teljesen lezárták a város két fele közötti határt – szinte mindenkit váratlanul. Figyelmeztetés nem érkezett: a villamosok megálltak a vágányokon, a város másik felére vásárolni vagy barátokat meglátogatni tartó embereket visszafordították, és halálos erőt alkalmaztak, hogy megakadályozzák az emberek átkelését. A következő 25 évben az NDK megerősítette ezt a határt egy sor szilárd fal és szögesdrót-akadály felépítésével, valamint egy megtisztított terület „halálsávjával” – drótkötélpályákkal és aknákkal –, hogy megakadályozza az emberek szökését. A következő négy évtizedben több mint 140 ember halt meg a berlini fallal összefüggésben [48].

A legnagyobb mértékben a gazdaságpolitika változott meg. A minisztertanács az NSZEP 1963. januárban tartott 6. pártkongresszusának határozataira támaszkodva júniusban bejelentette a Tervezés és Vezetés Új Gazdasági Rendszerét (NÖSPL). Az új rendszer legfontosabb jegyei a következők voltak: először is a „gazdasági ösztönzők” - árak, adók, kamatok, nyereségek, prémiumok, bérek, amelyek helyesen kombinálva biztosították, hogy teljesen érvényre jusson a jövedelmezőség feltétele, másodsor pedig az üzemi és konzernszint erősebb szerepe, azaz a központosítás csökkentése [28, 88. o.].

Az 1960-as években az NDK-ban tapasztalható életszínvonal-emelkedés sokak számára megkönnyítette az alkalmazkodást a fennálló rendszerhez. Létrejött egyfajta „társadalmi szerződés”: az állam jóléti juttatásokkal ismerte el az ipari teljesítményt, cserébe a lakosság elfogadta a politikai status quo-t. Ez a kölcsönös viszony azt a látszatot keltette, mintha valódi politikai párbeszéd létezne az állam és polgárai között. Az emberek nyilvánosan elfogadták a hivatalos ideológiát, miközben a magánéletben gyakran máshogy gondolkodtak – kialakult az ún. „mintha” viszony, illetve egyfajta társadalmi „kétnyelvűség”: a

hivatalos nyelvezetet a nyilvánosságban, a valós érzéseket pedig a privát szférában használták [48.].

A rendszer stabilitását az is erősítette, hogy az NDK pártelitje és a társadalom egyre inkább hasonult egymáshoz. Míg kezdetben az NSZEP vezetői főként idősebb, kommunista múltú személyek voltak, a hatvanas évekre a párt már egy új társadalmi réteggel találta szembe magát, amely részben maga is alakítója lett a politikának.

Mindeközben a szovjet ipari modell átvétele és a Szovjetunióhoz való szoros gazdasági kötődés egyre inkább akadályozta az NDK fejlődését. Ennek felismerése vezette Walter Ulbrichtot arra, hogy bizonyos kérdésekben önállóbb irányt kövessen – amit Moszkva aggodalommal szemlélt. Bár Ulbricht elutasította az NSZK-ban kormányra került Willy Brandt kancellár azon törekvését, hogy a két német állam között különleges kapcsolat jöjjön létre, mégis kapcsolatépítésbe kezdett. A Szovjetunióval és Lengyelországgal kötött NSZK-s keleti szerződések (1970) után Ulbricht elutasította a Berlin státuszáról szóló tárgyalásokon való részvételt. Az ideológiai merevség, önmaga politikai túlértékelése és a közeledő újabb gazdasági válság végül arra készítette Moszkvát, hogy leváltsa a korábban hűséges vezetőt [32, 191. o.].

Sokan a nyugati integrációt okolták a német megosztottság elmélyüléséért, ám ez téves értelmezés volt: az ötvenes években az újraegyesítés csak a szovjet befolyás elfogadása árán lett volna kivitelezhető. Ugyanakkor a berlini fal felépítése 1961. augusztus 13-án szimbolikusan és fizikailag is bebetonozta a kettéosztottságot, és úgy tűnt, a békés újraegyesítés csupán illúzió marad. Egy valamiben azonban mindkét német állam egyetértett: a német nemzet létezését egyikük sem vonta kétségbe – még ha a következtetéseikben és a gyakorlati lépésekben éles nézetkülönbségek is mutatkoztak.

Ulbricht rendszerének kéveiben (1961-1970) Nyugaton a berlini fal építését az NDK-beli kommunista diktatúra embertelensége és totális gyengesége beismeréseként pellengéreztek ki. A hatvanas években az életszínvonal emelkedése sokak számára megkönnyítette, hogy az adott helyzethez

alkalmazkodják; egyfajta társadalmi szerződés körvonalazódott. Mindez lehetővé tette az állampolgároknak, hogy nyilvánosan úgy tegyenek, mintha tényleg elhinnék, amit nekik tálaltak; az állam és a párt pedig a látszatot valóságként propagálhatta.

Az NDK konszolidálódása túlzottan magabiztossá tette Ulbrichtot: eltérő szocializmusképe már a Szovjetunió vezető szerepét és rendszer modell-jellegét is megkérdőjelezte, s óvatos eltávolodási kísérleteket tett. Amikor pedig Leninnel való személyes együttműködésére hivatkozott és szembehelyezkedett a politikai enyhülést célzó szovjet lépésekkel, Brezsnyev „előre haladott korára való tekintettel” leváltásáról döntött [26, 587. o.].

1971. május 3-án, a NSZEP Központi Bizottságának ülésén Ulbricht lemondott, s utódja Erich Honecker, az ifjúsági szervezet (FDJ) egykori elnöke lett. Rövidesen kiigazították Ulbrichti ideológiai elhajlásait, és ismét elismerték a Szovjetunió vezető szerepét. Elvetették a szocializmus, mint viszonylag önálló társadalmi formáció" és a „szocialista ember közösség tézisét. A régóta utódnak tekintett Honeckerrel annak a generációnak a képviselője jutott hatalomra, amelynek politikai és szociális tapasztalatait kevésbé a weimari köztársaság sokkal inkább a háború és azt követő évek, illetve az NDK-korszak és ennek szocializmusról alkotott felfogása határozta meg [28, 98. o.].

Erich Honecker vezetési stílusát kezdetben a nagyobb rugalmasság és az államapparátus fokozódó szerepvállalása jellemezte az ország irányításában. Kormányzása alatt hangsúlyeltolódás következett be a gazdaságpolitikában: a korábbinál jobban figyelembe vették a lakosság szükségleteit, különös tekintettel a társadalombiztosítás fejlesztésére. A szociálpolitika középpontjába a lakásépítések felgyorsítása, a gyermekes dolgozó nők és a műszakos munkások támogatása, a nyugdíjak növelése, valamint az alapvető fogyasztási cikkek árstabilitásának biztosítása került.

Ez a lakosság-centrikusabb irányvonal, valamint az NDK gazdaságának fokozatosabb nyitása a nyugati hitelek és kereskedelem felé jelentős gazdasági élénkülést eredményezett. A gazdasági fellendülés legmarkánsabban az 1971 és

1976 közötti időszakban volt érzékelhető – ez volt az NDK utolsó, dinamikus növekedést mutató szakasza.

A rendszer válsága azonban folyamatosan éleződött. A gazdaság teljesítménye tovább csökkent, a környezet rombolása és szennyezése erősödött, a városok szétestek. A NSZEP 2,2 millió tagjával tántoríthatatlanul az NDK vezető erejének" vallotta magát, s elutasította a másként gondolkodók együttműködését. Honecker, aki körül újabb személyi kultuszalakult ki, a gazdaság- és szociálpolitika egységének" folytatását, s az európai status quo elismerését hirdette meg. A NSZEP Központi Bizottságának szinte teljesen elöregedett apparátusát újraválasztották. 1982-ben ismét komoly ellátási gondok jelentkeztek, amelyet az import csökkentése és az export növelése okozott. Ugyanis a 10 milliárd dollár feletti külföldi adósságot a lakossági fogyasztás terhére 6,7 milliárd dollárra (1983) csökkentették. Az állami támogatás és az árrendszer abszurditását jelezte, hogy például egy termelő 60 márkát kapott egy nyúlért az államtól, amelyet az üzletben 15 márkáért árusított. Egy mikrochip előállítása 536 márkába került, de eladási árát 16 márkában rögzítették [28, 102. o.].

Az 1980-as években mind nyilvánvalóbb lett, hogy az NDK gazdasági teljesítőképességét és polgárai anyagi helyzetét illetően a szocialista államok között az élen áll, de az NSZK-val összevetve hanyatlás fenyegeti. A rendszer politikai stabilitását illetően különösen veszélyes volt, hogy a keletnémet lakosság saját helyzetét nem a közép- és kelet-európai országok színvonalán mérte, hanem az NSZK életszínvonalához hasonlította magát. Az NDK vezetése számára nem maradt más választás, mint a kilátástalan küzdelem a lemaradás behozására, amelynek során azonban a keletnémetek növekvő igényei mindinkább eltávolodtak a gazdasági lehetőségektől. Veszélyes körforgás indult meg: az NDK gyakorta a termelési ár alatt tudta értékesíteni a világpiacon termékeit és egyúttal nyugati pénzügyi eszközökkel jelentős beruházásokat kellett elkezdenie, hogy nyugati exportja számára attraktív termékeket állíthasson elő. Ennek következtében az NDK gazdasága az energiahordozók, a modern beruházási

javak és a lakossági fogyasztási cikkek importjának egyidejű finanszírozásával növekvő külkereskedelmi hiányt termelt, amelyet újabb nyugati – elsősorban az osztályellenség NSZK-tól – hitelekkel igyekezett befoltozni. E rendkívül kockázatos politika végül a nyolcvanas évek végén az állam csődjéhez vezetett [26, 588. o.].

1985 márciusa után a demokratizálást, az egyén felszabadítását, a nyitást, a gazdaság decentralizálását és a népek önrendelkezési jogát elismerő gorbacsovi irányvonal mély egyetértésre talált an németeknél. Az új politikai gondolkodás, a közös európai ház nemes eszméjével együtt az NSZK-ban lett a legnépszerűbb Európában.

A NSZEP vezetése azonban vegyes érzésekkel fogadta az új szovjet irányvonalat, s ódzkodott a reformoktól. Tisztában volt vele, hogy az NDK-beli németek az önrendelkezési jog biztosításakor a német és az európai egységet választanák. 1987 februárjára a szovjet-NDK viszony alaposan megromlott. Miközben a gorbacsovi reformpolitika 1988—1989-ben Lengyelországban és Magyarországon meghozta első gyümölcseit, a reformer, illetve konzervatív országok tömbön belüli szembenállásában Berlin a reformellenes Berlin-Prága-Bukarest tengely élére állt. 1989. júniusban Gorbacsov és Kohl nyilatkozatban rögzítette, hogy a népek és az államok szabadon határozzák meg sorsukat, s kapcsolataikat szuverén módon alakítják. Gorbacsov ezzel nyíltan visszavonta a közép- és kelet-európai tömb társadalmi status quo-ját kollektíven biztosító Brezsnyev-doktrínát, amelynek helyébe októberben a Sinatra-doktrína lépett [28, 103. o.].

1989 januárjában, Rosa Luxemburg és Karl Liebknecht meggyilkolásának 70. évfordulója alkalmából polgári mozgalmak vonultak utcára Luxemburg híres jelszavát idézve: „*Szabadságot a másként gondolkodóknak!*”. Az akciót azonban a hatóságok elfojtották, több résztvevőt őrizetbe vettek.

Eközben George H. W. Bush, az Egyesült Államok elnöke, a berlini fal lebontását sürgette, ám az NDK-ban az államhatalom továbbra is kemény

fellépéssel reagált az illegális belső szervezkedésekre. Erich Honecker kitartott álláspontja mellett, miszerint „a fal ötven vagy akár száz év múlva is állni fog.”

A politikai elnyomás fokozását jól jelzi, hogy az Állambiztonsági Minisztérium (Stasi) költségvetését 1989-ben 22,4 milliárd keletnémet márkára emelték – ez is mutatja, milyen mértékű erőforrásokat fordított a rezsim a belső ellenállás elfojtására az összeomlás előtti utolsó évben.

A politikai válság új méreteket öltött az 1989. május 7-i helyhatósági választásokon. A becslések szerint 10-20%-os ellenszavazati arány ellenére Egon Krenz, a választási bizottság elnöke ismét 98,89%-os hivatalos eredményt hirdetett ki. Később Schabowski elismerte, hogy ez a választás sem különbözött a korábbiaktól, és a múltban minden választást manipuláltak [36.].

Ezúttal azonban az emberek nem fogadták el a kormány által kihirdetett eredményt, s panaszt emeltek. Ezek az események jelezték, hogy megváltozott a bel- és külpolitikai környezet: az ország korábbi legfontosabb szövetségesei a reformok útját járták, és számos állampolgára kormányt időközben reformellenesnek, sőt reformra alkalmatlannak tartotta. A Honecker körüli pártvezetés elveszítette támaszát a Szovjetunióban és más, testvéri országokban, fokozatosan elszigetelődött, s magatartása értetlenséget váltott ki [26, 593. o.].

Krenz és az új NSZEP-vezetés tisztában volt azzal, hogy a rendszer megújulása számára legfontosabb az utazási szabadság ügye. Az október 31-ére elkészült első tervezet kilátásba helyezte, hogy minden NDK állampolgár deviza nélkül egy hónapra külföldre utazhat, ha érvényes útlevelel és vízummal rendelkezik, amelyet a rendőrség 30 nap alatt kiállít. A tervezetet számos tisztázatlan részlete ellenére november 6-án nyilvánosságra hozták. Azonban még aznap tömegtüntetések és spontán figyelmeztető sztrájkok kezdődtek ellene. Az emberek diszkriminációnak tekintették a deviza nélküli utazási lehetőséget.

A német újraegyesítés folyamata a szocialista rendszer általános válságának és a Szovjetunió akut válságának következménye volt. A szovjet fél állandó nyomást érzett a nyugati partnerek részéről. A Szovjetunió vezetése józanul úgy ítélte meg, hogy az egységes Németországgal való együttműködés, bár a NATO

tagja, sokkal jövedelmezőbbé válik, mint a konfrontáció. Mihail Gorbacsov Új Megállapodása az újraegyesítést váltotta ki. Gorbacsov valóban meghatározó személyiség; eltörölte a Brezsnyev-doktrínát, és demokratikus külpolitikai megközelítést javasolt a Szovjetunió számára [36.].

A kommunista rendszert súlyos csapás érte Mihail Gorbacsov szovjet vezető 1985 és 1991 közötti reformpolitikájával, amely drámaian aktiválta az NDK-ban a tiltakozási potenciált, robbanásszerű jelleget kölcsönözve annak. A változások kezdete az 1989. májusi helyhatósági választásokhoz kapcsolódik, amelyeket, mint az összes korábbi, manipuláltak, hogy a szokásos eredményt hozzák: a szavazatok 98,85 %-a „igen” -nel szavazott. Ezúttal a korábbi években alakult béke- és környezetvédő ellenzéki csoportok tiltakoztak, a nyilvánossághoz fordulva [33].

A tiltakozó állásfoglalások, sőt kisebb tüntetések és a választások meghamisításával kapcsolatos bűncselekményekről szóló több száz jelentés az emberi jogi aktivisták növekvő elszántságát demonstrálta. Hamarosan új ok jelent meg a nyilvános tiltakozásokra: 1989 júniusában az NDK hatóságai, a világon kevés hatóság egyikeként, nyíltan támogatták a pekingi kormány véres fellépését a kínai demokratikus mozgalom ellen. A SEP vezetésének ilyen fellépése általános felháborodást váltott ki a polgárok körében.

Országszerte politikai csoportok alakultak, amelyek a demokratikus átalakulást szorgalmazták. Júliusban megkezdődött a Szociáldemokrata Párt újjáéledése, szeptemberben megjelentek az "Új Fórum" és a "Demokrácia Ma" közéleti szervezetek, októberben pedig a "Demokratikus Áttörés".

Augusztusban megkezdődött az NDK fiatal lakosainak tömeges menekülése nyugatra Magyarországon keresztül, amely megnyitotta határát Ausztriával. 1989 nyarán és őszén 24 500 ember használta ezt az útvonalat. A szökevények a prágai és varsói német nagykövetségeken, valamint a kelet-berlini német állandó képviseleten is rejtőzködtek [33].

A keletnémet társadalom a lehető leghamarabbi egyesülésre törekedett. Egy 1990 február elején végzett közvélemény-kutatás eredményei szerint a

keletnémetek 75 %-a támogatta az újraegyesítést, ami 27%-kal meghaladta az 1989 novemberi hasonló mutatót. 1990 januárjában új pártok jelentek meg az NDK-ban: a Német Szociális Unió (DSU), amely programjában a bajor CSU-hoz állt közel, valamint a keletnémet VDP. A független politikai csoportok részvételének első formája az államszerkezeti és hatalmi kérdések megoldásában a "kerekasztal" találkozók voltak, amelyek 1989. december 7-én kezdődtek. A találkozók végén, 1990. január 28-án úgy döntöttek, hogy 1990. március 18-án általános szabad választásokat tartanak az NDK Népi Kamarájába. Egy héttel később elkezdődött G. Modrov kormányának újjáépítése, amelyben nyolc ellenzéki csoport képviselője vett részt.

1990. augusztus 24-én a Bundestag jóváhagyta a Népi Kamara (az NDK parlamentje) döntését, amely az NDK csatlakozását rögzítette a Németországi Szövetségi Köztársasághoz (NSZK). Emellett elfogadták a német egység utáni első szövetségi választások időpontját is, amelyet 1990. december 2-ra tűztek ki.[36].

Augusztus 31-én az NDK és az NSZK kormányainak képviselői államközi szerződést írtak alá, (Egyesítési szerződés (Einigungsvertrag)) amely részletesen szabályozta a két német állam egyesítését [43].

A szerződés főbb pontjai a következők voltak:

- Az NDK hivatalos csatlakozása a Szövetségi Köztársasághoz 1990. október 3-án történik meg (ez lett az egység hivatalos napja).
- Létrejön egy új szövetségi tartomány, Berlin, amely Nyugat- és Kelet-Berlin 23 kerületéből áll össze.
- Az újonnan csatlakozó keleti tartományok (az egykori NDK területei) átveszik az NSZK Alaptörvényét (Grundgesetz) és az Európai Községek jogrendjét.

Az 1990. szeptember 12-én Moszkvában rendezett utolsó „2+4” találkozón aláírták „Németország szabályozásának szerződését” [48].

A békeszerződést helyettesítő nemzetközi jogi szerződés véglegesítette Közép-Európa 1945 utáni területi állapotát, és közös döntéssel lezárta a

Németországot érintő területi kérdéseket. 1990. október 1-jén aláírták azt a dokumentumot [10], amely az egyesítés napján felfüggeszti a négy hatalom jogait Németországra, mint egészre és Berlinre vonatkozóan. Az egyesített Németország szabadon dönthetett szövetségi hovatartozásáról [19, 590. o.].

Összegezve a fejezetben való információt megállapítható, hogy 1949. október 7-én az NDK-t a Szovjetunió megszállási övezetében hozták létre, válaszul az NSZK megalakulására. Az államot szovjet mintára építették fel, egypárti diktatúraként működött, formálisan alkotmányos keretek között.

Az NDK-ban a Német Szocialista Egységpárt (NSZEP / SED) lett az állampárt, amely minden politikai és társadalmi hatalmat ellenőrzött. A népképviselői szervek, mint : Népkamara, Tartományi Parlamentek szerepe formális volt; valódi döntéshozatal az NSZEP Központi Bizottságában történt.

Az 1953-as berlini munkásfelkelés brutális leverése után megerősödött az NSZEP vezető szerepe és a belső megfigyelés rendszere. Ez abban nyilvánult meg, hogy a szocialista törvényesség csak korlátozott szabadságjogokat engedett: vélemény-, sajtó-, és gyülekezési szabadság nem létezett.

1971-től, a Honecker-korszak kezdetétől, társadalmi stabilitás és ideológiai merevség. A társadalom és az állampárt között kialakult egy „mintha-politika”: a polgárok nyilvánosan elfogadták a rendszer szimbólumait, de privát életükben gyakran elutasították azokat. A gazdaság Nyugat felé való hitelalapú nyitása az 1970-es években rövid távon növekedést hozott, de hosszú távon eladósodást és strukturális válságot eredményezett.

Mindezek ellenére a gazdaság stagnált, a lakosság elégedetlensége nőtt. A gorbacsovi peresztrojka és glasznosztj ideológiai nyitásával szemben az NDK-vezetés (különösen Honecker) elutasító maradt. 1989-ben tömegtüntetések, ellenzéki mozgalmak és civil kezdeményezések indultak: „*Szabadságot a másként gondolkodóknak!*” – Rosa Luxemburg jelszavával. 1990. október 3-án az NDK hivatalosan csatlakozott az NSZK-hoz – ez lett a német újraegyesítés napja.

IV. FEJEZET

AZ NSZK ÉS NDK POLITIKAI RENDSZERÉNEK ÖSSZEHASONLÍTÁSA 1949-1990 KÖZÖTT

A második világháborút követő átmeneti időszakban (1945–1949) a német államiság helyreállítását jelentősen megnehezítették a háború súlyos pusztításai, valamint a szövetséges hatalmak között egyre élesebbé váló ellentétek Európa – így különösen Németország – jövőjéről. Ezek a politikai és stratégiai különbségek végül Németország felosztásához és az újonnan formálódó német államok évtizedeken át tartó korlátozott szuverenitásához vezettek.

A vereség után nemcsak az ország fizikai újjáépítése vált szükségessé, hanem a politikai rendszer teljes átalakítása is. Le kellett számolni a bukott totalitárius rendszer centralizált berendezkedésével, és új demokratikus alapokra kellett helyezni az államszervezetet, valamint helyreállítani azokat a politikai és társadalmi kapcsolatokat, amelyeket a nemzetiszocializmus súlyosan rombolt.

A náciizmus legyőzése után az ország nyugati részét a föderalizmus alapján szervezték meg, mint a Német Szövetségi Köztársaságot (NSZK). Ez azonban ugyanúgy a történelmi hagyományokhoz való tudatos fordulat volt, mint a megszálló hatóságok támogatása egy új, decentralizált állam megalakulásához [15, 108. o.].

A Német Szövetségi Köztársaságban létrejött német államforma, amely Németország második világháborús kapitulációja után alakult ki, és amely nagyrészt maguknak a szövetségeseknek a tevékenységének az eredménye, a német államrendszer bizonyos értelemben nemcsak a német tisztviselők, hanem a győztes megszálló hatóságok tevékenységének tudatos lépéseinek modellje is. Végül is a tengelyhatalmak nyugati megszállási övezetekben való jelenlétének végső célja egy liberális politikai és gazdasági állam létrehozása volt [15, 109. o.].

A hatalmi ágak világosan el voltak választva: a törvényhozó hatalmat a kétkamarás parlament (Bundestag és Bundesrat), a végrehajtó hatalmat a

szövetségi kormány, míg az igazságszolgáltatást a független bíróságok gyakorolták.

A kancellári rendszerben a szövetségi kancellár töltötte be a legerősebb politikai pozíciót, ő irányította a kormányt. Az államfő, a szövetségi elnök szerepe főként protokolláris volt. Az NSZK politikai rendszerét a pluralizmus, a többpártrendszer, a szabad választások és az alapvető szabadságjogok tiszteletben tartása jellemezte.

A politikai kultúrában fontos szerepet kapott a konszenzuseresés, a föderalizmus és a jogállamiság. A rendszer stabilitását erősítette a pártok konstruktív bizalmatlansági indítványa és az Alkotmánybíróság jogköre. Az NSZK a nyugat-európai integráció, a NATO és az Európai Gazdasági Közösség révén nemzetközi szinten is szorosan kötődött a nyugati demokráciákhoz.

Kelet- és Nyugat-Németország életkörülményei és politikai rendszerei között szembevető különbségek voltak. Nyugat-Németország gyors gazdasági növekedést produkált, amelyet „Wirtschaftswunder” (gazdasági csoda) néven ismernek, a Marshall-tervnek és a szociális piacgazdaság bevezetésének köszönhetően. A polgárok magasabb életszínvonalat, politikai szabadságot és a fogyasztási cikkekhez való hozzáférést élveztek [15, 110. o.].

Míg az NSZK egyre szorosabb kapcsolatba került a nyugati demokráciákkal, addig az NDK a kommunista diktatúrának azt a példáját követte, amely bő három évtized alatt alakult ki a Szovjetunióban. 1950 elejétől fogva az NSZEP szigorúan fellépett azokkal a „polgári” politikusokkal szemben, akik felemelték szavukat a tömbrendszer ellen. A legnevesebb „polgári” politikust, a keleti CDU elnökhelyettesét, Hugo Hickmant január végén minden hivatalos funkciója alól felmentették és kizárták a pártból [28, 148. o.].

Ezzel szemben Kelet-Németország a központilag tervezett gazdasággal küzdött, ami alacsonyabb termelékenységet, áruhiányt és a polgárok életminőségének romlását eredményezte. Az NDK kormánya szigorú ellenőrzést tartott fenn a társadalom felett, és egy hatalmas informátorhálózatot (a Stasi) alkalmazott a politikai ellenzék megfigyelésére és elnyomására. A keletnémetek

utazási korlátozásokkal, az információkhoz való korlátozott hozzáféréssel és politikai elnyomással szembesültek.

Ezek az egyenlőtlenségek egyre több keletnémet meneküléséhez vezettek Nyugat felé. 1949 és 1961 között a becslések szerint 3,5 millió ember, azaz a keletnémet lakosság nagyjából 20 %-a hagyta el az NDK-t, akik közül sokan fiatal, képzett és szakképzett munkások voltak [15, 111. o.].

Konrad Adenauer még augusztus 13-án közzétett egy nyilatkozatot, amelyben hangsúlyozta, hogy a naponként érkező menekültek példája mutatta meg a világ közvéleményének, milyen elnyomásban élnek az emberek az NDK-ban, mert nem biztosítják számukra az önrendelkezési jogot. Erre hivatkozva nyilatkozott kormánya nevében a Bundestag augusztus 18-i rendkívüli ülésén. Határozottan elutasította a katonai beavatkozás bármilyen formáját, de szükségesnek tartotta a NATO-országok katonai készségének fokozását és támogatását, illetve mielőbbi tárgyalások kezdeményezését. Csak kilenc nappal a határozás után, választási hadjáratának befejezése után látogatott Berlinbe. Sokan támadták tétlenségéért, de úgy tűnt, Adenauer tudatosan kerülte a korai berlini látogatást. Valószínűleg félt attól, hogy jelenlétével feleslegesen fokozná a feszültséget, és ettől a nyugati hatalmakat is megakarta kímélni [28, 71. o.].

1968-ban referendummal elfogadták az NDK új alkotmányát, amelynek első cikkelye kimondta, hogy az NDK megvalósítja a német nemzet szocialista államát a munkásosztály és marxista-leninista pártjának vezetésével". Az alkotmány rögzítette a blokkpolitika a központi tervgazdaság és az NDK-nak a keleti szövetségi rendszerbe való betagolását is. A vélemény-, gyülekezési és szervezeti szabadságot azoknak a polgároknak engedélyezte, akik az alkotmány alapján állnak. Az NDK katonai egységei szintén részt vettek 1968. augusztus 21-én az ellenforradalmi" Csehszlovákia megszállásában [32, 593. o.].

Walter Ulbricht — aki 1960-ban, Wilhelm Pieck államelnök halála után egyúttal az államtanács elnöke is lett — a messzi jövőbe tekintett: az NDK-nak 2000-ig a világszínvonalat nemcsak el kell érnie, hanem annak meghatározó részévé válnia.

Az 1970-es évek elején alapvető fordulat következett be a két német állam viszonyában. 1972 decemberében megkötött alapszerződésük és a többi egyezmény megteremtette az ENSZ-bevaló felvételük (1973. szeptember 18.) feltételeit. 1978-ig az NDK-t nemzetközi jogilag 123 állam ismerte el.

A NSZEP-rendszer a Szovjetunió politikájához híven továbbra is támogatta a felszabadító mozgalmakat és a nemzetközi terrorista csoportok, imperializmus elleni küzdelmét. Európában azonban a különböző politikai rendszerű országok, békés egymás mellett élésének elvét vallotta. A keleti blokk többi államával együtt 1975-ben aláírta a helsinki zárónyilatkozatot, amelyben többek között az emberi jogok biztosítása is garanciát vállalt. Az NDK-ban is felélénkült a vita az emberi jogok megsértéséről. Az emberek a szabad költözésjogának érvényesítését sürgetve még több kiutazási kérvényt nyújtottak be [28, 96. o.].

Az 1980-as években mind nyilvánvalóbb lett, hogy az NDK gazdasági teljesítőképességét és polgárai anyagi helyzetét illetően a szocialista államok között az élen áll, de az NSZK-val összevetve hanyatlás fenyegeti. A rendszer politikai stabilitását illetően különösen veszélyes volt, hogy a keletnémet lakosság saját helyzetét nem a közép- és kelet-európai országok színvonalán mérte, hanem az NSZK életszínvonalához hasonlította magát. Az NDK vezetése számára nem maradt más választás, mint a kilátástalan küzdelem a lemaradás behozására, amelynek során azonban a keletnémetek növekvő igényei mindinkább eltávolodtak a gazdasági lehetőségektől [15, 113. o.].

Veszélyes körforgás indult meg: az NDK gyakorta a termelési ár alatt tudta értékesíteni a világpiacon termékeit és egyúttal nyugati pénzügyi eszközökkel jelentős beruházásokat kellett elkezdenie, hogy nyugati exportja számára attraktív termékeket állíthasson elő. Ennek következtében az NDK gazdasága az energiahordozók, a modern beruházási javak és a lakossági fogyasztási cikkek importjának egyidejű finanszírozásával növekvő külkereskedelmi hiányt termelt, amelyet újabb nyugati - elsősorban az osztályellenség NSZK-tól - hitelekkel igyekezett befoltozni. E rendkívül kockázatos politika végül a nyolcvanas évek végén az állam csődjéhez vezetett [28, 104. o.].

1989 januárjában Rosa Luxemburg és Karl Liebknecht halálának 70. évfordulójának polgári mozgalom Luxemburg jelszavával ("Szabadságot a másként gondolkodóknak!") agitált, de az akció őrizetbe vétellel végződött. Bush amerikai elnök a berlini fal lebontását sürgette, de az országon belüli illegális szervezkedés időszakában Honecker továbbra is azt vallotta, hogy a fal 50 vagy 100 év múlva is állni fog. Az állambiztonsági minisztérium költségvetését pedig 1989-ben 22,4 milliárd márkára növelték.

A politikai válság új méreteket öltött az 1989. május 7-i helyhatósági választásokon. A becslések szerint 10-20%-os ellenszavazati arány ellenére Egon Krenz, a választási bizottság elnöke ismét 98,89%-os hivatalos eredményt hirdetett ki.

Később Schabowski elismerte, hogy ez a választás sem különbözött a korábbiaktól, és a múltban minden választást manipuláltak. Ezúttal azonban az emberek nem fogadták el a kormány által kihirdetett eredményt, s panaszt emeltek. Ezek az események jelezték, hogy megváltozott a bel- és külpolitikai környezet: az ország korábbi legfontosabb szövetségesei a reformok útját járták, és számos állampolgára kormányt időközben reformellenesnek, sőt reformra alkalmatlannak tartotta. A Honecker körüli pártvezetés elveszítette támaszát a Szovjetunióban és más, testvéri országokban", fokozatosan elszigetelődött, s magatartása értetlenséget váltott ki [28, 105. o.].

Az NSZK politikai rendszere a nyugati parlamentáris demokráciák elvein alapult, stabil intézményrendszerrel és a jogállamiság biztosításával. A polgárok számára széles körű politikai és személyes szabadságjogokat garantáltak.

Ezzel szemben az NDK a Szovjetunió mintájára kialakított szocialista egypártrendszer volt, ahol a Német Szocialista Egységpárt (NSZEP) teljes ellenőrzést gyakorolt az állam felett. Az ellenzéki véleményeket elnyomták, és az állampolgárok jogai jelentősen korlátozottak voltak.

Az NSZK és NDK politikai rendszerének összehasonlítása:

	NSZK (Nyugat-Németország)	NDK (Kelet-Németország)
Ideológia	Kapitalista, liberális demokratikus értékek	Marxista–leninista szocializmus
Politikai rendszer	Demokratikus, többpártrendszer	Egypártrendszer, kommunista diktatúra
Vezető párt	Többpárt rendszer, domináns CDU/CSU, SPD	Német Szocialista Egységpárt (NSZEP – SED)
Választási rendszer	Szabad, demokratikus választások	Formális választások, egypárti jelöltek, manipulált
Kormányzati struktúra	Parlamentari demokrácia, fékek és ellensúlyok rendszere	Központosított hatalom, párt irányítja az államot
Szólás- és sajtószabadság	Biztosított alkotmányosan	Cenzúra, megfigyelés, korlátozott véleménynyilvánítás
Nemzetközi kapcsolatok	Nyugat-európai integráció, NATO, később EU	Varsói Szerződés, Szovjet államokhoz való erős kötődés

2. számú táblázat (saját készítés).

A két rendszer közötti eltérések a mindennapi életben is érezhetőek voltak: míg Nyugat-Németországban nagyobb volt a személyes szabadság és az életszínvonal, addig Kelet-Németországban az állam szigorú felügyeletet gyakorolt a társadalom felett. A politikai megosztottság végül a berlini fal 1989-es leomlásával és az 1990-es német újraegyesítéssel ért véget.

Ukrajna számára mindenképp hasznos konzekvenciát lehet levonni a kettéosztott Németország történetéből. Először is, képesnek kell lenni várni. Németország sokáig várt az újraegyesítésre – és várt, hogy a NATO tagja legyen. Másodsor, nem szabad abban reménykedni, hogy az egész világ feltétel nélkül támogatni fogja az ország érdekeit, hiszen a 90-es évek elején optimista benyomás uralkodott Németországban is, hogy a demokratizálódás szakasza elkerülhetetlen, és nincs visszaút.

Fukuyama szerint a „történelem vége” reményt adott a további békés fejlődésre. Látjuk, hogy ez nem így van: egy leomlott berlini fal helyett sok új emelkedett, néha valóságos, néha elméleti fal emelkedett. Ilyen lett Ukrajna is.

KÖVETKEZTETÉS

Németország földrajzi elhelyezkedése és hosszú politikai múltjának köszönhetően igen meghatározó szerepet tölt be az európai politikában és a nemzetközi kapcsolatokban egyaránt. Ugyanakkor a német megosztottság több évtizedig arra készítette Európa nagyhatalmait, hogy ütközőzónaként, határsávként használják fel Németországot. Míg az NSZK-ban európai integrációs kötődés figyelhető meg és a politikai rendszere is hasonlóan épül fel, mint más demokratikus nyugat-európai államok, ezzel szemben az NDK-nál a szovjet kötődés és függés figyelhető meg. Esetünkben Ukrajna is hasonló geopolitikai ütközőzóna lett, mind gyakorlati és elméleti szinten is. A kettéosztottság problémája, Oroszország fenyegetettsége valós problémákat tárnak fel.

Nagy kutatómunka előzte meg a dolgozat megírását. A szakirodalom nagy, törekedtem arra, hogy áttanulmányozzam és a témával kapcsolatban legtöbb információt tartalmazókat használjam fel.

A diplomamunkánk megírása során a kitűzött feladatokat teljesítettem:

- Megvizsgáltam a politikai rendszer fogalmát. Az első fejezetben átfogóan megvizsgáltam a politikai rendszer fogalmát, és fajtái vannak. Egy jó tudományos kutatáshoz elengedhetetlen, hogy fogalom magyarázattal foglalkozzunk. Adott esetben a kutatás kiindulópontja ez, amely által sikerült egy összehasonlító politikai elemzést véghezvinni. A két Németország pedig nagyon jó példa erre. Megállapítottam, hogy a politikai rendszer egy nagyon összetett definíció, mely a társadalmi rendszerhez köthető, annak egy típusa. A politikai rendszer a társadalmi rendszer egyik sajátos formája, amely elsősorban a közösségi szintű döntéshozatalhoz kapcsolódik. Lényegében olyan intézményrendszert jelent – mint például a parlament, az államigazgatás vagy a bíróságok –, amelynek feladata a társadalom, illetve annak különböző csoportjai

által megfogalmazott közös célok kialakítása és megvalósítása. Foglalkoztam David Easton és Gabriel A. Almond rendszerelméletével, Arend Lijphart konszenzusus és többségi demokrácia elméletével.

- A politikai rendszer típusai szerint a következők: demokrácia, autoriter rendszer, totalitárius rendszer, hibrid rezsim (féldemokrácia), konstitucionális, monarchia, abszolút monarchia, teokrácia, katonai diktatúra, egy párt uralma alatt álló rendszer (egypártrendszer), szövetségi rendszer (federális rendszer) – szerkezeti típusként. Részletesebben a totalitárius rendszert és a demokráciát vizsgáltam meg. Ez a totalitárius rendszer az autoriter rendszerek egyik szélsőséges formája, amelyben az állam totális ellenőrzést gyakorol az élet minden területe felett, ilyen volt az NDK. A demokrácia olyan politikai rendszer, amelyben a hatalom forrása a nép, és a döntéshozatal választott képviselők vagy közvetlen részvétel útján történik. Az NSZK-ban konszenzusus demokrácia volt. Ez egy olyan demokratikus rendszer, amelyben a politikai döntéshozatal a lehető legszélesebb körű egyetértésre törekszik, nem pedig egyszerű többségi akaratérvényesítésre. A fogalmat elsősorban Arend Lijphart holland politológus dolgozta ki és népszerűsítette.

- megvizsgáltam az NSZK politikai rendszerét, annak hatását a társadalomra. Az NSZK (Német Szövetségi Köztársaság) politikai rendszere 1949-ben, a második világháborút követően jött létre a nyugati szövetséges hatalmak megszállási övezeteiben. A rendszer kialakítását a náciizmus tapasztalatai és a demokrácia intézményes újraépítésének igénye határozta meg. Az NSZK politikai rendszere alapvetően egy parlamentáris demokrácia volt, amely a jogállamiság, a hatalommegosztás és az emberi jogok védelmének elveire épült. Az NSZK politikai rendszerének fő jellemzői: parlamentáris demokrácia: Az államfő szerepe korlátozott, a tényleges végrehajtó hatalom a szövetségi kancellár kezében volt. Többpártrendszer és politikai pluralizmus: A politikai pártok szabad működése biztosított volt (pl. CDU, SPD, FDP). Alkotmányos jogállamiság: Az Alaptörvény (Grundgesetz) garantálta az állampolgári jogokat és a demokratikus

intézmények működését. Föderalizmus: A szövetségi állam 11 tartományból (Länder) állt, amelyek saját kormányzattal rendelkeztek. Erős alkotmánybíróság: A Szövetségi Alkotmánybíróság (Karlsruhe) biztosította a jogrend érvényesülését és az alapjogok védelmét. A politikai struktúrák és intézmények hatása a társadalom életének szinte minden szférájában érzékelhető volt, a gazdaságtól a kultúrán át az oktatásig. Az NSZK példája egy erős, demokratikus politikai rendszer hosszú távú társadalmi stabilizáló erejét mutatja.

- megvizsgáltam az NDK politikai rendszerét, annak hatását a társadalomra.

A Német Demokratikus Köztársaság (NDK) 1949-ben jött létre a második világháborút követően, a Szovjetunió megszállási övezetéből. Politikai rendszere a marxista-leninista elveken alapult, és a Szovjetunió mintájára egy egypárti, centralizált államot hoztak létre. A rendszer célja egy szocialista társadalom megvalósítása volt, amelyben az állampárt (SED – Német Szocialista Egységpárt) teljes ellenőrzést gyakorolt az állam és a társadalom minden területe felett. Az NDK politikai rendszerének fő jellemzői a következők: Egypártrendszer: Bár formálisan léteztek más pártok is (pl. CDU, LDPD), ezek valójában a Nemzeti Front keretén belül az SED irányítása alatt álltak. A hatalmi ágak összeolvadása: A törvényhozás, végrehajtás és igazságszolgáltatás nem vált el egymástól, minden terület az állampárt kontrollja alatt működött. Állambiztonsági szolgálat (Stasi): Az állampolgárok szigorú megfigyelése és elnyomása, kiterjedt besúgórendszerrel. Hiányzó demokratikus intézmények: A választások formálisak és manipuláltak voltak, a politikai részvétel lehetősége gyakorlatilag korlátozott volt. Ideológiai indoktrináció: Az oktatás, a média és a kultúra szigorúan pártirányított volt. A politikai szabadságjogok hiánya és az NSZK-hoz képest fennálló gazdasági egyenlőtlenségek miatt sokan igyekeztek Nyugat-Németországba átjutni. Ezt a kivándorlási hullámot a keletnémet hatóságok a berlini fal 1961-es felépítésével próbálták megfékezni. Az 1980-as évek végére a társadalmi elégedetlenség tovább erősödött, amely jelentős mértékben hozzájárult az NDK politikai rendszerének összeomlásához.

• megvizsgáltam az NSZK és NDK alkotmányait, a választásokat és választójogokat. A következőket állapítottam meg: Az NSZK alkotmánya a Grundgesetz (Alaptörvény), amelyet 1949. május 23-án fogadtak el. Az Alaptörvény célja egy demokratikus, jogállami és szociális szövetségi állam megteremtése volt. Vegyes választási rendszer (arányos és egyéni választókerületek kombinációja). A választási rendszer célja a stabil kormányzás biztosítása mellett a politikai sokszínűség képviselete volt. Általános, egyenlő, közvetlen és titkos választójog minden 18. életévét betöltött állampolgár számára. A politikai pluralizmus és pártok szabad működése garantált volt. Ezzel szemben az NDK (Német Demokratikus Köztársaság) első alkotmányát 1949-ben fogadták el, majd azt 1968-ban jelentősen módosították, ekkor vált nyíltan szocialista alaptörvényé. Az alkotmány deklarálta az NDK-t mint „munkások és parasztok államát”, amely a szocialista társadalom építését tűzte ki célul. A Német Szocialista Egységpárt (SED) vezető szerepe alkotmányosan rögzített volt, a hatalommegosztás elve nem érvényesült. Formálisan léteztek választások, de ezek nem voltak szabadok és tisztességesek. A választók egyetlen listára (a Nemzeti Front jelöltlistájára) szavazhattak, amelyet az SED állított össze. Elvileg általános és egyenlő választójog létezett, de a választások formaiak voltak. A politikai jogokat korlátozta a rendszer ideológiai kontrollja és a másként gondolkodók elnyomása.

• Elemeztem az államapparátust az NSZK-ban és az NDK-ban. Megállapítottam, hogy az államapparátus az állam szervezeti és intézményi struktúráinak összessége, amely végrehajtja a törvényeket, biztosítja az állam működését, és fenntartja a rendet. Az NSZK és az NDK államapparátusa alapvetően eltért egymástól, mivel két különböző politikai rendszer – a parlamentáris demokrácia és a szocialista egypártrendszer – szolgálatában álltak. Az NSZK államapparátusa a nyugati demokratikus modellekhez igazodva biztosította az állami működés átláthatóságát, törvényességét és a polgári jogok védelmét. Ezzel szemben az NDK államapparátusa egy központosított, pártirányítású rendszert valósított meg, amelyben az állam intézményei

formálisan működtek, de ténylegesen az SED döntéseit hajtották végre. Az államszervezet működése jól tükrözte a két rendszer közötti alapvető ideológiai és politikai különbségeket.

- bemutattam, elemeztem a pártrendszert és politikai pártokat az NSZK-ban és az NDK-ban. NSZK – Többpárti, demokratikus pártrendszer van. A jelentősebb politikai pártok a következők voltak: CDU/CSU (Kereszténydemokrata Unió/Keresztényszociális Unió): Közép-jobboldali, keresztény-konzervatív pártszövetség. SPD (Német Szociáldemokrata Párt): Baloldali, szociáldemokrata értékeket képvisel. FDP (Szabad Demokrata Párt): Liberális, a szabadságjogok és a piacgazdaság híve. Zöldek (Die Grünen): A 1980-as évektől jelentős környezetvédelmi és társadalmi reformpárti szereplő. Az NDK-ba – egypártrendszer színlelt pluralizmussal. Pártok az NDK-ban: SED (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands): Az NDK vezető pártja, a politikai, gazdasági és társadalmi élet minden területét ellenőrizte. CDU (Keletnémet Kereszténydemokrata Unió), LDPD, DBD, NDPD: formálisan önálló pártok, de ténylegesen az SED döntéseinek végrehajtói voltak. Tömegszervezetek (pl. FDJ – Szabad Német Ifjúság, FDGB – szakszervezet): szintén politikai eszközökként szolgáltak az állampárt számára.

- összehasonlítottam és részletesen kielemeztem az NSZK és NDK politikai rendszerét. A következőket állapítottam meg: az NSZK politikai rendszere demokratikus és jogállami alapokon nyugodott, biztosította a politikai pluralizmust és az állampolgári jogokat. Ezzel szemben az NDK rendszere egy centralizált, egypárti diktatúra volt, amely formálisan demokratikus elemeket mutatott, de a politikai döntéshozatal és az államhatalom teljes mértékben a kommunista párt irányítása alatt állt.

Úgy vélem, hogy a diplomamunkám elérte célját, a már meglévő forrás és szakirodalom által a két német állam politikai rendszerét bemutatta, elemezte és összehasonlította. A dolgozat során törekedtem arra, hogy a Német Demokratikus Köztársaság és a Német Szövetségi Köztársaság politikai rendszereinek elemzését ne csupán történelmi kontextusban mutassam be, hanem párhuzamot vonjak a

múlt eseményei és a jelenkori politikai és társadalmi jelenségek között, ezáltal rávilágítva e rendszerek máig ható tanulságaira és következményeire, amely Ukrajna számára példaként szolgálhat.

Mai Ukrajna politikai rendszere inkább az NSZK-hoz hasonlítható, mivel demokratikus berendezkedésű, törekszik az európai integrációra, és működik benne a politikai pluralizmus.

Az NDK politikai rendszere jelentősen eltért, mert egy totalitárius, egypárti diktatúra volt szovjet irányítás alatt, ami nem hasonlítható a mai Ukrajnához. Ugyanakkor Ukrajna geopolitikai helyzete és a két világ közé szorultság élménye bizonyos szempontból emlékeztethet a hidegháborús német megosztottságra.

FELHASZNÁLT FORRÁS- ÉS IRODALOMJEGYZÉK

Források

1. Bundesverfassungsgerichtsgesetz (BVerfGG), § 4 – Zusammensetzung des Bundesverfassungsgerichts. In: Gesetze im Internet, Bundesministerium der Justiz, https://www.gesetze-im-internet.de/bverfgg/__4.html (letöltés ideje: 2025. 05. 22.)
2. Bundesverfassungsgerichtsgesetz (BVerfGG), § 93d Abs. 3 (1951), zuletzt geändert durch Gesetz vom 30. November 2022 (BGBl. I S. 2146). https://www.gesetze-im-internet.de/bverfgg/__93d.html (letöltés ideje: 2025. 05. 22.)
3. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, Art. 51. In: BGBl. I, 1949, S. 1, zuletzt geändert durch Gesetz vom 19. Dezember 2022 (BGBl. I S. 2478).
4. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, Art. 146.
5. Weimarer Reichsverfassung, Art. 48. In: RGBl. 1919.
6. A Montánunió alapokmánya (1952. július 24–25.). In: Randé Jenő: Fultontól Brüsszelig. – Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1969. – 101–106. o.
7. A Németországgal való bánásmódban a kezdeti ellenőrzési időszakban követendő politikai és gazdasági alapelvek. http://www.bibl.u-szeged.hu/bibl/mil/ww2/doksi/potsdami_kozlemeny.html (hozzáférés: 2025.04.26.)
8. A szovjet kormány memoranduma a Német Demokratikus Köztársaság politikai helyzetének rendbetételére irányuló intézkedésekről (1953. május vége). In: Németh István: A Német Demokratikus Köztársaság (1949–1990). – Budapest: L'Harmattan, 2010. – 204. o.
9. Egyezmény a Szovjetunió és a Német Szövetségi Köztársaság között (1955. szeptember 13.). In: Németh István: A német kérdés 1945–

(Dokumentumgyűjtemény). – Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1993. – 174. o.

10. Szerződés a Német Szövetségi Köztársaság és a Német Demokratikus Köztársaság között Németország egységének helyreállításáról (1990. augusztus 31.). In: Németh István: A német kérdés (Dokumentumgyűjtemény). – Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1993. – 214. o.

Szakirodalom

11. Бабкіна О. В., Горбатенко В. П. (ред.). Політологія: Підручник. Київ: Академія, 2002. – 528 с.
12. Дністрянський М. С. Геополітика: підручник. – Львів: Світ, 2006. – 456 с.
13. Кудряченко А. І. Геополітика: навчальний посібник. – Київ: Знання, 2009. – 327 с.
14. Кудряченко А. І. Німецьке питання в міжнародних відносинах (1945–1990): Монографія. – Київ: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2004. – 416 с.
15. Кудряченко А.І. Федеративна Республіка Німеччина: засади демократичного сходження: монографія. К.: Фенікс. 2020. 656 с.
16. Мазіна А. Політична система як наукова категорія та суспільно-політичний феномен. // Стратегічні пріоритети, №4(5), 2007. – С. 56–60.
17. Панов А. Історія держави і права зарубіжних країн: Підручник. – Ужгород, 2024. – 205 с.
18. Романюк А. С. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Західної Європи. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – С. 6–40.
19. Almond, Gabriel A., Powell Jr., G. Bingham, Strøm, Kaare, Dalton, Russell J. Összehasonlító politológia. – Budapest: Osiris Kiadó, 2006. – 1084 o.

20. Dr. Hanumanthappa D. G. "An Overview of David Easton and the Political System." *International Journal of Political Science*, Vol. 9, No. 1, 2023. – 14–16. o.
21. Easton, David. *The Political System: An Inquiry into the State of Political Science*. – New York: Alfred A. Knopf, 1953. – 320 o.
22. Haskó Katalin, Hüvely István. *Bevezetés a politikatudományba*. – Budapest: Osiris, 2003. – 236 o.
23. Helms, Ludger. *Institutions and Institutional Change in the Federal Republic of Germany*. – Berlin: Humboldt University of Berlin, 2000. – 229 o.
24. International IDEA. *Electoral System Design Database – Germany*. – International Institute for Democracy and Electoral Assistance, 2024. URL <https://www.idea.int/data-tools/country-view/122/40> (letöltés ideje: 2025.06.04.)
25. Isichella, Domenico. *A politikatudomány alapvonalai*. – Budapest: Osiris, 2000. – 344 o.
26. Kardos József – Simándi Irén (szerk.). *Európai politikai rendszerek*. – Budapest: Osiris Kiadó, 2004. – 622 o.
27. Lijphart, Arend. "Non-Majoritarian Democracy: A Comparison of Federal and Consociational Theories." *Publius: The Journal of Federalism*, Vol. 15, No. 2, 1985. – 3–15. o.
28. Németh István. *A Német Demokratikus Köztársaság (1949–1990)*. – Budapest: L'Harmattan, 2010. – 508 o.
29. Németh István. *Németország története a XX. században*. – Budapest: Aula, 2004. – 622 o.
30. Németh István (szerk.). *20. századi egyetemes történelem I. Európa*. – Budapest: Osiris Kiadó, 2006. – 540 o.
31. Scharpf, Fritz W. *Governing in Europe: Effective and Democratic?* – Oxford University Press, 1999. 262 o.

32. Winkler, Heinrich August. Németország története a modern korban II. – A 20. század. – Budapest: Osiris Kiadó, 2005. – 712 o.

Internetes források

33. Баран З. А. Новітня історія країн Західної Європи та Північної Америки – Об'єднання Німеччини. URL: <https://westudents.com.ua/glavy/31063-obdnannya-nimechhini.html> (letöltés ideje: 2025.04.30.)

34. Вегеш М. М. Політологія. URL: <https://www.ukrtextbook.com/politologiya-vegesh-m-m/> (letöltés ideje: 2025.05.05.)

35. Кудряченко А. І. Здійснення загальнонаціональних інтересів повоєнної Німеччини у вимірах «канцлерської демократії» // URL: <https://ud.gdip.com.ua/wp-content/uploads/2022/01/9-2021.pdf> (letöltés ideje: 2025.04.22.)

36. Розділені землі: німецькі уроки для України. URL: <https://nakypilo.ua/teksty/istoriia/rozdileni-zemli-nimetski-uroky-dlia-ukrainy/> (letöltés ideje: 2025.04.20.)

37. Abedi, Amir. Pivotal Parties in Germany since 1961. URL: <https://cpsa-acsp.ca/papers-2010/Abedi.pdf> (letöltés ideje: 2025.05.10.)

38. A demokrácia. URL: <https://helsinki.hu/emberi-jogi-szotar/demokracia/> (letöltés ideje: 2025.05.22.)

39. Congress of the World Conference on Constitutional Justice – Germany Report. URL: https://www.venice.coe.int/WCCJ/Seoul/docs/Germany_CC_reply_questionnaire_3WCCJ-E.pdf (letöltés ideje: 2025.05.25.)

40. David Easton's General Systems Theory. URL: <https://polsci.institute/comparative-politics/david-easton-general-systems-theory/> (letöltés ideje: 2025.04.28.)

41. Encyclopaedia Britannica – Free Democratic Party (FDP). URL: <https://www.britannica.com/topic/Free-Democratic-Party> (letöltés ideje: 2025.05.10.)
42. Encyclopaedia Britannica – Social Democratic Party (SPD). URL: <https://www.britannica.com/topic/Social-Democratic-Party> (letöltés ideje: 2025.04.30.)
43. German Bundestag – The Federal Republic of Germany. URL: <https://www.bundestag.de/en/parliament/history/parliamentarism/gdr/gdr-200348> (letöltés ideje: 2025.04.30.)
44. Heinrich Böll Foundation. A Brief History of the Green Party of Germany. URL: https://us.boell.org/sites/default/files/markovits-klaver_thirty_years_bundestag_greens.pdf (letöltés ideje: 2025.05.15.)
45. International IDEA – Germany. URL: <https://www.idea.int/data-tools/country-view/122/40> (letöltés ideje: 2025.06.04.)
46. Németh István. A kettészakított Németország. Rubicon, 1997/11. – pp. 16–21. URL: <http://ndk.hu/zs/1hivatalos/tortenelem/ketteszakit.htm> (letöltés ideje: 2025.05.14.)
47. Poguntke, Thomas. The German Party System: Eternal Crisis? URL: <https://www.keele.ac.uk/media/keeleuniversity/group/kepru/KEPRU%20WP%202.pdf> (letöltés ideje: 2025.04.30.)
48. The Berlin Wall. URL: <https://smarthistory.org/the-berlin-wall/> (letöltés ideje: 2025.05.30.)
49. Szabó István: Különleges jogrend a weimari alkotmányban. URL: https://ias.jak.ppke.hu/20174sz/10_SzaboI_IAS_2017_4.pdf (letöltés ideje: 2025.05.30.)
50. Takács Péter. A totalitárius politikai rendszer és a totális állam. URL: https://jet.sze.hu/images/J%20+%20%C3%81llamelm%C3%A9let/1_a_totalis_allam_.pdf (letöltés ideje: 2025.05.21.)

51.The Berlin Wall: A Historian's Perspective. URL:
<https://www.historytools.org/stories/the-berlin-wall-a-historians-perspective-on-its-purpose-and-impact> (letöltés ideje: 2025.04.18.)